

Р. В. РОДЧАНКА

Старэйшая школа Беларусі

Мінск
«Народная асвета»
1985

Рэцэнзенты:

Л. М. Дрозд, прафесар; С. Х. Александровіч
доктар філалагічных навук, прафесар

АД АУТАРА

Больш за дваццаць гадоў назад я пачаў працаваць настаўнікам у Слуцкай міжраённай завочнай сярэдняй школе, якая разам з 1-й школай размяшчалася ў будынку былой кальвінісцкай гімназіі.

Мяне зацікавіла гісторыя гімназіі. На жаль, музея ў школе тады не было. Настаўнікі і вучні мала што ведалі пра яе гісторыю дарэвалюцыйнага і даваеннага часоў. Таму я пачаў сам шукаць літаратуру, збіраць звесткі з розных крыніц, запісваць успаміны настаўнікаў і былых вучняў гэтай навучальнай установы. Так нечакана для сябе я зрабіўся ў нейкім сэнсе адным з гісторыкаў школы.

У 1966—1967 гадах у сувязі з 350-годдзем школы слуцкая раённая газета «Шлях Ільіча» надрукавала серыю маіх нарысаў аб гісторыі гэтай навучальнай установы. У 1976 годзе ў выдавецтве «Народная асвета» ўбачыў свет IX выпуск рэспубліканскага міжведамаснага навуковага зборніка «Педагогіка і псіхалогія», у якім быў змешчаны мой артыкул «Старейшая школа Беларусі»... Так паступова складвалася гэтая кніжачка.

Аб гісторыі Слуцкай гімназіі за XVII—XIX стагоддзі ёсць даволі багатая літаратура. Перш за ўсё трэба адзначыць «Историческую записку о Слуцкой гимназии с 1617—1630—1901 гг.» Івана Глебава, выдадзеную ў Вільні ў 1903 годзе, у якой змешчаны дакументальныя матэрыялы пра заснаванне вучылішча і гімназіі ў Слуцку, спісы амаль усіх выкладчыкаў школы з 1617 па 1901 год, а таксама выпускнікоў за многія гады, расклады ўрокаў, выпіскі з пратаколаў пасяджэнняў педагогічнага савета і інш.

Вядома, кніжка І. Глебава ўжо шмат у чым устарэла, бо ў ёй падзеі і факты асвятляюцца з пазіцыі тагачаснай афіцыйнай палітыкі і ідэалогіі. Але выкладзены ў ёй фактычны матэрыял ніколі не застарэе. І таму гэту працу нельга не лічыць першым капітальным даследаваннем па гісторыі старэйшай школы Беларусі. З друкаваных крыніц аб гісторыі гэтай навучальнай установы нельга не ўспомніць справаздачи пра стан Слуцкай гімназіі за 1891/92, 1892/93, 1895/96, 1898/99, 1899/900, 1901/02 і іншыя навучальныя гады. Усе справаздачи (іх адзінаццаць) знаходзяцца ў Дзяржаўнай бібліятэцы БССР імя У. І. Леніна. Аб гісторыі школы за XVII—XIX стагоддзі вядома шмат дакументаў у архівах Вільнюса, Мінска, Ленінграда і іншых гарадоў.

Што датычыцца перыяду ў гісторыі школы з 1900 па 1944 год, то ён вывучаны яшчэ слаба. Ды і вывучыць яго цяжка, бо за гэты час над Слуцкам, як і над усёй краінай, пранесліся тры рэвалюцыі, грамадзянская і дзве сусветныя вайны. Архіў гімназіі, яе фундаментальная бібліятэка, абсталяванне і іншыя дапаможнікі загінулі беззваротна.

У Слуцкім гарадскім архіве матэрыялаў аб гісторыі гімназіі няма. У мясцовым краязнаўчым музеі ёсць толькі некалькі дакументаў, якія прама ці ўскосна характарызуюць гімназію пачатку XX стагоддзя.

Заснаваная кальвіністам Янушам VI Радзівілам з мэтай «павелічэння багаслужэння евангелічнага», гэта навучальная ўстанова евангелічнае веравучэнне ў Беларусі не пашырала, яна адыграла пэўную ролю ў развіцці адукацыі ў нашай краіне. (Вузкі намер князя Радзівіла не сышоўся з фактычнымі вынікамі працы школы.)

Вялікі ўклад у развіццё і станаўленне Слуцкай школы, якая вось ужо звыш трох з палавінай стагоддзяў (з перапынкам у тры гады: 1941—1944) працуе на карысць Бацькаўшчыны, унеслі выдатныя педагогі XVII стагоддзя Андрэй Дабранскі (Дабжанскі), Андрэй Музоніус і Рэйнгальд Адамі. Славу школе, як вядома, прыносяць не толькі

педагогі, але і лепшыя вучні. Калі з гэтага боку глянуць на яе гісторыю, то пераканаемся, што са сцен школы выйшлі выдатныя вучоныя, пісьменнікі, мастакі і іншыя дзеячы, некаторыя з іх набылі сусветную вядомасць.

Працуючы над кнігай, аўтар ставіў перад сабой мэту: абудзіць цікавасць у калег-настаўнікаў да гісторыі школы, да гісторыі айчыннай педагогікі наогул. Ці дасягнуў я сваёй мэты — пакажа час, скажуць крытыкі і чытачы.

Карыстаючыся выпадкам, выказваю шчырую падзяку ўсім, хто дапамагаў мне ў гэтай рабоце. Асабліва я ўдзячны прафесару Лявонцію Мікалаевічу Дразду, які перад смерцю рэцэнзаваў рукапіс кнігі і зрабіў шэраг слушных заўваг.

ЗАСНАВАННЕ КАЛЬВІНІСЦКАГА ВУЧЫЛІШЧА

Канец XVI і пачатак XVII стагоддзя характарызава-ліся магутным наступленнем каталіцызму, які з дапамогай Врэскай уніі 1596 года імкнуўся дэнацыяналізаваць і паланізаваць беларускі і ўкраінскі народы. Вярхі права-слаўных духоўных і свецкіх феодалаў, каб зберагчы свае сааслоўныя, эканамічныя і палітычныя пазіцыі, як правіла, падтрымалі унію. Рэдкім выключэннем быў той факт, што сліцкі князь Юрый Алелькавіч да канца свайго жыцця аставаўся прыхільнікам беларускай культуры. Унію ён не прыняў. У канцы XVI стагоддзя гэты апошні ў мужчынскім калене прадстаўнік роду Алелькавічаў памёр. На княжац-кі трон¹ села яго дачка Софія. У 1600 годзе яна выйшла замуж за кальвініста князя Януша Радзівіла з умовай, што дзеці ад шлюбу будуць праваслаўнымі. Нарадзіўшы мёрт-вую дачку, Софія памерла. Слуцк і Слуцкае княства пе-райшлі ў рукі Януша VI Радзівіла. Адчуўшы сябе пасля смерці жонкі поўным гаспадаром у Слуцку і на Случчыне, ён 20 мая 1617 года выдаў грамату аб заснаванні ў гора-дзе рэфарматарскага храма і вучылішча пры ім. У грама-це, у прыватнасці, гаварылася: «Паведамляем гэтай на-шай граматай усім наогул і кожнаму з людзей, як цяпер, так і на будучы час, што, жадаючы, каб багаслужэнне евангеліцкае... як мага больш павялічвалася, як у цэлай айчыне, так пераважна ў княствах і гарадах маіх, я задум-аў у сваім горадзе Слуцку пабудаваць евангеліцкі храм...

¹ У сліцкіх князёў быў трон, зроблены са слановай косці. У XIX стагоддзі ён быў прададзены адным палякам Брытанскаму музею.

угледзеўшы для гэтага зручную мясціну ў Новым Горадзе, у Слуцку, на Зарэччы над ракой Случ... Для пабудовы евангелічнага храма і вучылішча для навучання хрысціянскага юнацтва даручыў я Юрыю Капушчэўскаму, Мінскаму стольніку, Слуцкаму старасту, каб ён вывез з бліжэйшых пушчаў бярэнаў, прыгодных для пабудовы дамоў, і як ма-га хутчэй стараўся пабудаваць храм, жыллё для прапа-ведніка і памяшканне для вучылішча»².

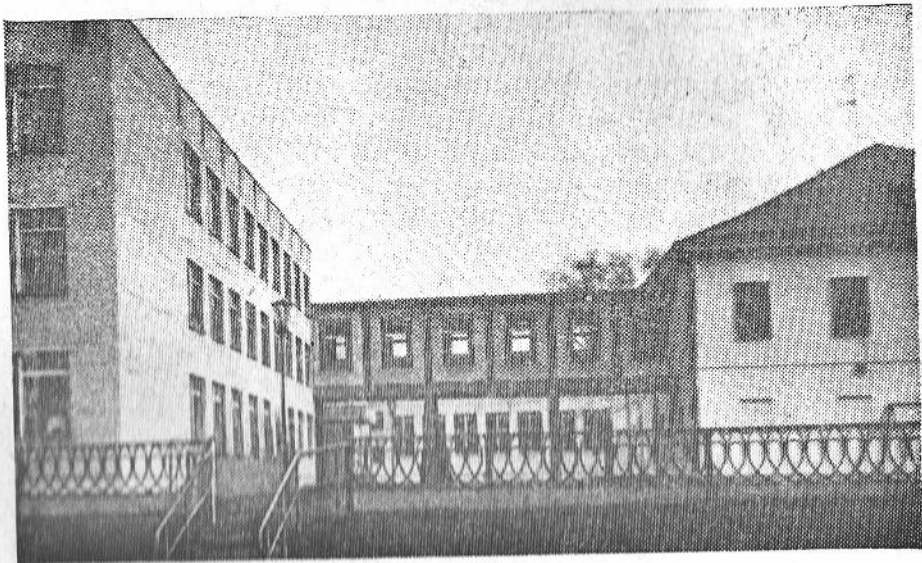
Так быў пакладзены пачатак існавання адной з старэй-шых школ краіны. Месца для школы было выбрана зруч-нае і маляўнічае (цяпер гэта вуліца Камсамольская, 7). У той час побач са школай размяшчаўся княжацкі парк (су-часная тэрыторыя гарадской кацельні). Над рэчкай быў пасаджаны сад, а ў ім пабудаваны дом для настаўнікаў. Ад дзён заснавання школы, акрамя месца ды двух дубоў-волатаў, нічога не захавалася, бо першыя школьныя па-мяшканні былі драўлянымі. Дубы ж, якія былі пасаджаны ў той час ці крыху пазней, і сёння растуць на тэрыторыі школы. Іх захавалі і пры будаўніцтве новага будынка ў 1980 годзе.

Ёсць падставы меркаваць, што заняткі пачаліся з вос-сені 1617 года, хоць новы будынак школы і не быў яшчэ узведзены. У адным дакуменце, напісаным у 1623 годзе, сустракаем запіс: «Школка: два пакоі, печ і вокны патра-буюць паправы (рамонт), гэтак жа і дах спарухнелы»³. Таму можна сцвярджаць, што школа спачатку працавала ў нейкім старым будынку і што воля князя аб будаўніцтве школы не была выканана і праз шэсць гадоў пасля выдачы ім граматы. Калі быў пабудаваны першы новы будынак школы, мы дакладна не ведаем. Але вядома, што ён быў драўляны і прыгожы.

З першых дзён працы школа залежала як ад свецкіх

² Глебов Иван. Историческая записка о Слуцкой гимназии с 1617—1630—1901 гг. — Вильно, 1903, с. 22—23.

³ Там жа, с. 4.

*Сучасны корпус слускай сярэдняй школы № 1 спалучаны
цёплым пераходам з будынкам былой гімназіі (справа).*

колаў, так і ад віленскага кальвінісцкага сінода. Двойное падпарадкаванне давала выкладчыкам пэўны прастор для творчасці, бо калі б школа залежала толькі ад кальвінісцкага сінода, то ён заглушыў бы прагрэсіўны струмень, які яўна назіраўся ў рабоце школы ўжо з першых дзён яе існавання.

Звычайна гісторыкі характарызуюць работу навучальных устаноў старажытнага перыяду па статутах. Гэта не лепшы спосаб асвятлення іх жыцця і дзейнасці, бо статуты — ідэал, да якога павінны імкнуцца школы. Пры адным і тым жа статуте вынікі працы часта бываюць рознымі. Па выніках работы Слуцкага кальвінісцкага вучылішча за 1617—1630 гады можна меркаваць, што яно адразу пачало працаваць на высокім узроўні. Так, праз 7—8 гадоў пасля пачатку заняткаў вучні ўжо маглі пісаць на лацінс-

кай мове неблагія вершы. Гэта яркае сведчанне таго, што выкладчыкі нядрэнна рыхтавалі сваіх выхаванцаў. У 1625 годзе ў Любчы Слуцкае вучылішча выдала на лацінскай мове зборнік вершаў. У вершы «Да Слуцка» вучань школы Аляксандр Бянецкі пісаў:

«Слуцк, ты цветешь урожаем полей, изобильем и златом,
Градѣм соседним соперник единственный, ты впереди»⁴.

Дзве крыніцы фінансавання і двойное падпарадкаванне школы прывялі да таго, што з 1628 года тут дзейнічалі два статуты. З аднаго боку, быў статут евангелічных вучылішчаў, выконваць які патрабаваў сінод, і з другога — статут Слуцкай школы, выдадзены на лацінскай мове ў Любчы ў 1628 годзе. Сінодскі статут меў амаль манастырскі характар. Статут, выдадзены ў Любчы, вызначаўся свецкай накіраванасцю.

Якім жа з іх кіраваліся рэктар гімназіі і настаўнікі? Думаецца, адным і другім. Зразумела, евангелічны статут стаяў (афіцыйна) на першым месцы, бо быў зацверджаны сінодам і ўхвалены князем. Але ж князем быў ухвалены і статут Слуцкай школы; і хоць ён не быў зацверджаны, аднак яго выдалі друкарскім спосабам. Два статуты, безумоўна, выпрацавалі і рэгламентавалі жыццё школы, парадкі і сістэму навучання, якія і далі падставы называць гімназію «Слуцкімі Афінамі», «узорнай Слуцкай гімназіяй».

Евангелічны статут вызначаў кожны крок выхаванцаў згодна з тымі мэтамі, дзеля якіх было ўтворана вучылішча. Той, хто канчаў навучанне, павінны быў стаць прапаведнікам кальвінісцкага веравучэння, а некаторыя (пазней, калі была ўтворана гімназія) накіроўваліся ва ўніверсітэты. Рэктар гэтай навучальнай установы і выклад-

⁴ Верш «Да Слуцка» ў перакладзе Я. Парэцкага змешчаны ў зборніку «Методы обучения иноязычной речи». — Мн., 1972, с. 186.

чыкі абавязаны былі весці набожнае жыццё, каб падаваць «добры прыклад» вучням. Яны не павінны былі патураць ім, але у той жа час і не абыходзіцца сурова і жорстка. Выкладчыкам забаранялася пакідаць сцены школы да таго часу, пакуль у ёй заставаўся хоць бы адзін вучань. Кожную суботу настаўнікі і рэктар праглядалі ў вучняў дзённікі, сачылі, каб усё належнае там было запісана. У час канікулаў настаўнікі працавалі са слабымі вучнямі па дзве гадзіны ў дзень. Выкладчыкі коратка перадавалі сваім выхаванцам сутнасць таго, што трэба было вывучыць, а апошнія запісвалі заданні ў асобныя сшыткі. Настаўнікі імкнуліся не перагружаць выхаванцаў, не даваць ім многа матэрыялаў для завучвання.

Аднак станоўчыя бакі педагагічнай дзейнасці былі магчымы не столькі з-за патрабаванняў статута, колькі ў выніку імкнення выкладчыцкага калектыву ажыццяўляць свае прагрэсіўныя намеры ў працэсе навучання і выхавання.

Настаўнік гімназіі за якую-небудзь правіннасць спачатку абкладваўся грашовым штрафам, а затым яму выносілася вымова ад імя абшчыны. Роль назіральнікаў і выхавальнікаў выконвалі вучні старэйшых класаў. Гэты парадак захоўваўся да XIX стагоддзя.

СТАТУТ СЛУЦКАЙ ШКОЛЫ. ДАПАМОЖНІК ПА РЫТОРЫЦЫ

Беларускі даследчык і перакладчык Якаў Парэцкі адшукаў у Ленінградзе статут Слуцкай школы. Паколькі гэты дакумент не быў нікім зацверджаны, то, з аднаго боку, яго мы можам разглядаць як своеасаблівы маніфест слуцкіх педагогаў першай палавіны XVII стагоддзя. З другога боку, статут, безумоўна, абагульняе вопыт работы слуцкага вучылішча і іншых навучальных устаноў таго часу.

Знаходка Я. Парэцкага мае вялікае значэнне. Гісто-

рыкам педагогікі статут не быў вядомы. На жаль, да гэтага часу ён яшчэ не перакладзены з лацінскай на беларускую ці рускую мову. Аб яго змесце мы ведаем толькі па публікацыях Я. Парэцкага ў зборніку «Методы обучения иноязычной речи» (Мн., 1972) і ў восьмым нумары часопіса «Неман» за 1973 год.

Як сведчыць Я. Парэцкі, у статуте змешчана праграма, вучэбны план, метадыка выкладання шэрага прадметаў і распрацоўкі пазакласных заняткаў. «Тая акалічнасць, — адзначае даследчык, — што статут быў выдадзены на лацінскай мове ў Беларусі, гаворыць аб асобым месцы, які ён займае ў развіцці педагагічнай думкі. Справа ў тым, што Слуцкі ліцэй узнімаў на новую ступень і ўдасканалваў педагагічную сістэму Іагана Штурма».

Каб было зразумела, што новага ўнеслі ў развіццё педагогікі слуцкія выкладчыкі, спынімся крыху на сістэме І. Штурма. Нямецкі педагог-гуманіст І. Штурм у XVI стагоддзі выдаў статут, які быў узорам для наступных статуэтаў аж да XIX стагоддзя. Аўтар аддзяляў багаслоўскую падрыхтоўку ад свецкай; у апошнюю ён уводзіў пераважна гуманітарныя навукі, асабліва лацінскую мову і літаратуру. Ён рэзка выступаў супраць сапсаванай латыні, абараняючы чысціню класічнай мовы. Прыхільнікі царкоўных дагматаў абвінавачвалі яго паслядоўнікаў у адмаўленні ад хрысціянства і ў звароце да язычніцтва. На справе ж аднадумцы штурмаўскай метадалогіі былі найбольш паслядоўнымі ў барацьбе за свецкую адукацыю.

«У той час, — працягвае Якаў Парэцкі, — калі першая палавіна XVII стагоддзя ў Заходняй Еўропе азнаменавалася ў школьнай справе адыходам ад гуманістычных класічных узораў у карысць каталіцызму і рэфарматарскага дагматызму, статут Слуцкага ліцэя заставаўся бастыёнам гуманізму»⁵.

Чаму так здарылася? У сувязі з наступленнем рэакцыі

⁵ Методы обучения иноязычной речи, с. 187.

перадавыя педагогі Заходняй Еўропы сталі праследавацца. Перад настаўнікамі стаяла дылема: або прыстасаваліся да чужых ім поглядаў і выжыць або загінуць. (Рэакцыянеры, як правіла, былі бязлітаснымі.) Праўда, было яшчэ адно выйсце: пакінуць радзіму і шукаць сабе прытулак там, куды хваля рэакцыі яшчэ не дакацілася. Гэту магчымасць выкарысталі Андрэй Музоніус і Рэйнгальд Адамі. Яны перасяліліся ў шляхецкую рэспубліку — Рэч Паспалітую. Рэакцыя, як вядома, у хуткім часе дайшла і да Рэчы Паспалітай, але яна мала закранула Слуцк, дзе знайшлі прытулак педагогі-эмігранты.

Тут трэба ўлічваць адну істотную акалічнасць. На працягу ўсяго існавання Рэчы Паспалітай Слуцкае княства захоўвала пэўную аўтаномію, яно на працягу больш чым двух стагоддзяў паспяхова супрацьстаяла націску каталіцызму. Слуцкі князь Януш VI Радзівіл у барацьбе за захаванне аўтаноміі свайго княства вымушаны быў абпірацца на праваслаўе. Атрымаўся сімбіёз. Князь-кальвініст і кальвініцкая абшчына Слуцчыны ў саюзе з праваслаўем супрацьстаялі наступу каталіцкай рэакцыі. Гэту сітуацыю ўдала выкарысталі Андрэй Музоніус і Рэйнгальд Адамі. У саюзе з перадавымі беларускімі педагогамі таго часу (Андрэем Дабранскім і іншымі) яны ператварылі Слуцкую школу «ў бастыён гуманізму», зрабілі яе на некаторы час важным цэнтрам гуманістычнай педагогічнай думкі еўрапейскага значэння.

Характарызуючы палітычнае становішча Беларусі таго часу, аўтары статута адзначалі, што наступілі вельмі цяжкія часы для свету, які «ўсё болей коціцца да горшага». Гэтым яны намякалі на ўзмацненне каталіцкай рэакцыі. Выказваючы свае адмоўныя адносіны да перамогі дагматызму ў рэфармацыі, педагогі-гуманісты спасылаліся на прыклад «суседніх народаў Германіі, даўняя веліч і шчасце якіх не захавалася». Слуцкіх педагогаў хваляваў заняпад навук. Прычыну гэтага яны бачылі ў абвастрэнні рэлігійных супярэчнасцей, якія прывялі да таго, што аказа-

ліся забытымі асноўныя прынцыпы выхавання грамадзяніна, адданага радзіме і дабрабыту народа.

Па думцы аўтараў статута, за рэлігійнымі спрэчкамі хаваліся інтарэсы людзей, прагных да нажывы і да прывольнага жыцця. «Куды вы, людзі, ідзяце? Groшы збіраеце, а між тым забываеце пра адукацыю дзяцей», — гаварылі педагогі словамі Плутарха. У звароце да чытачоў Слуцкі трыумвірат (аўтарамі Статута былі А. Дабранскі, Р. Адамі і А. Музоніус) гаварыў: «...прыходзьце ж усе, каму дарагая радзіма, хто правільна ўсвядоміў мэтанакіраванасць сваіх учынкаў. Няхай нікога не адштурхае ад нашага парога разыходжанне ў рэлігіі... У нашай установы задача: не ўладарыць над свядомасцю, а выхоўваць норавы і прыцягваць моладзь да навукі»⁶.

У статуте гаворыцца аб прыгажосці прыроды Слуцчыны, аб прыветлівасці яе людзей і іх таленавітасці. Адзначаючы гэту мясціну ў статуте, Я. Парэцкі піша: «Гэта ледзь не адзіны ў гэтым родзе педагогічны твор, у якім апісваецца ўплыў грамадскага асяроддзя і прыродных умоў краю на вучняў і настаўнікаў»⁷.

Затым у дакуменце гутарка ідзе пра паслядоўнасць і чарговасць вывучэння навук; аўтары звязваюць гэта з ступенню ўзрастання цяжкасцей, падкрэсліваюць неабходнасць ўлічваць узроставыя асаблівасці вучняў. Аб багаслоўі, якое ў той час было ў ліку вядучых дысцыплін, аўтары статута гавораць як аб прадмеце, які не патрабуе самастойнага вывучэння і які трэба разглядаць толькі як сумежны прадмет з філасофіяй. «Варта аддаць перавагу, — пісалі педагогі, — не столькі самастойнаму вывучэнню багаслоўя... колькі сістэме асноўных пачаткаў хрысціянскай рэлігіі, пры тым трэба адкідваць суб'ектыўныя ацэнкі»⁸. (Для таго часу выказванне аб абмежаванні — хай

⁶ Методы обучения иноязычной речи, с. 191.

⁷ Там жа, с. 192.

⁸ Там жа, с. 193.

сабе і не поўным — багаслоўя ў вучэбным працэсе было даволі смелым.)

У статуце адзначаецца неабходнасць развіваць у вучняў пачуццё сувязі навукі з жыццём, вучыць іх знаходзіць у тэксце асноўнае ядро. Авалодванне мовамі, галоўным чынам лацінскай і грэчаскай, слуцкія педагогі лічылі ўсеагульным сродкам, які дазваляе ўспрымаць спадчыну, разумець навуковыя працы, абараняць свой погляд, абвясняць погляды супраціўнікаў. Матэматыцы адводзілася дзюгарадная роля.

Шмат увагі аўтары статуцы адвялі пытанням красамоўства. Яны распрацавалі цэлую сістэму прыёмаў, якія выкладаюцца пункт за пунктам. Педагогі прапанавалі арганізоўваць у школе дыспуты, праводзіць дэкламацыі. Апанент, указвалі яны, павінен «пазбягаць рэзкасці, злых выпадкаў... выкрыкаў... адным словам, паказаць сябе такім, як гэта патрабуе прыстойнасць, месца і навукі, якія называюцца гуманітарнымі»⁹.

У статуце родная мова ўключалася ў вучэбны план толькі дзеля таго, каб аблегчыць разуменне і ўспрыняцце моў, якія выкарыстоўваліся ў навуцы, а таксама для тлумачэння складаных з'яў і разваг. Каб вучні больш практыкаваліся ў вывучаемых мовах, ім забаранялася нават у час гульняў і адпачынку карыстацца роднай мовай. (Адзначым, што так было і ў Кракаўскім універсітэце, калі там вучыўся Ф. Скарына.)

Слуцкія педагогі адводзілі належнае месца фізкультуры і адпачынку вучняў. Дэвізам для іх служыла выказванне Платона: «Каб цела не гартавалася без розуму, а розум без цела».

У статуце гаворыцца і аб нормах паводзін у гімназіі, аб неабходнасці выканання ўнутранага распарадку. Ад вучняў патрабавалася дакладнасць запісаў усіх урокаў, а настаўнікам даручалася сістэматычна правяраць сшыткі

па «анталогіі, фразеалогіі і лексіцы». Выкладчыкі павінны былі сачыць за тым, каб у практыкаваннях і сачыненнях захоўвалася стройнасць думак, доказаў, патрабаваліся выказванні па сутнасці, для таго «каб моладзь, у якой звестак мала, не запаўняла старонкі сваіх запісаў адным толькі бразгатаннем слоў і траскатнёй выказаў»¹⁰.

Аналіз статуцы паказвае, што ў ім утрымліваюцца многія палажэнні, якія дагэтуль нам былі вядомы ў асноўным па творах Яна Амоса Коменскага. Вось некаторыя з іх. Коменскі пісаў: «У школы трэба аддаваць не толькі дзяцей багатых ці знатных, але і ўсіх наогул»¹¹. Ёсць, як мы бачылі, такое палажэнне і ў статуце Слуцкай школы. Новае ў Коменскага тут толькі тое, што ён прапануе вучыць не толькі хлопчыкаў, але і дзяўчат. Коменскі выступаў супраць схаластыкі і дагматызму, за ператварэнне школ у «майстэрні гуманнасці». А хіба пастулат слуцкіх педагогаў «не ўладарыць над розумам, а выхоўваць» не ёсць заклік ператварыць школы ў майстэрні гуманнасці?.. Усе тыя прадметы, якія Коменскі ўключаў у курс гімназіі, былі ў курсе Слуцкай навучальнай установы. Розніца ёсць, але невялікая. У Слуцкай гімназіі ў курсе значыцца матэматыка, а ў Коменскага — астраномія, геаметрыя, арыфметыка, фізіка. Класна-ўрочная форма навучання, якой карыстаўся Коменскі, у Слуцкай школе прымянялася з 1617 года. Палажэнне аб тым, што вучыць трэба грунтоўна і з навуковага матэрыялу апускаць усё неістотнае, захоўваючы толькі асноўнае, ёсць і ў Коменскага, і ў Слуцкім статуце.

Думаецца, што ўсе гэтыя важныя педагогічныя вынаходніцтвы належаць не аднаму Коменскаму ці слуцкім педагогам. Яны з'яўляюцца агульнымі дасягненнямі ўсёй прагрэсіўнай педагогікі.

У 1971 годзе беларуская даследчыца Ю. І. Прэнская адшукала ў Кракаве «Кароткі дапаможнік па красамоўст-

¹⁰ Методы обучения иноязычной речи, с. 192.

¹¹ Хрестоматия по истории педагогики. — М., 1957, с. 8.

⁹ Методы обучения иноязычной речи, с. 194.

ву... для карыстання ў Слуцкай школе», напісаны на лацінскай мове Рэйнгальдам Адамі і выдадзены ў Любчы недзе ў 1629—1631 гадах. Як і статут Слуцкай школы, дапаможнік яшчэ не перакладзены на беларускую ці рускую мову. Аб яго змесце мы можам меркаваць па артыкулу Якава Парэцкага «Слуцкі кампендыум па рыторыцы»¹². Як сведчыць аўтар артыкула, дапаможнік складаецца з невялікай прадмовы і трох частак. Усяго ў кнізе 71 старонка. У звароце, што адкрывае слуккі «Кампендыум», піша Я. Парэцкі, гучыць голас чалавека, які ўстрыжаны заняпадам навук, распаўсюджваннем невуцтва ў смутныя часы контррэфармацыі.

Аўтар дапаможніка асуджае пануючыя колы грамадства за няўвагу да школьнай справы і раскрывае высакародныя імкненні слуккіх педагогаў паставіць навуку на службу грамадскаму прагрэсу. «Жыццё найбольш плённае ў школах — гэтых майстэрнях чалавечых душ, тут захоўваецца гонар і талент чалавека», — гаворыцца ва ўступе. Першая частка дапаможніка носіць назву «Метад, пытанні, каноны», другая — «Вызначэнне ўсяго мастацтва красамоўства». У трэцяй частцы — «Спецыяльнае красамоўства» — аўтар знаёміць з практычным прымяненнем рытарычных прыёмаў. Апошняя частка ў сваю чаргу мае тры падраздзелы, у якіх разглядаюцца прыклады рытарычнага наследавання, змен і аналізу.

Каб чытачы мелі больш поўнае ўяўленне пра гэты дапаможнік, працытуем некаторыя мясціны з яго па артыкулу Я. Парэцкага. «Красамоўства ёсць мастацтва, якое вучыць прыгожа гаварыць», — так вызначае аўтар гэту навуку. Праводзячы мяжу паміж сапраўдным красамоўствам і падфарбаваным, паміж плённым красамоўствам і пустым, Рэйнгальд Адамі заўважае: «У аднаго мэта — дабро, у другога — гульня. Першае Платон рэкамендуе і ўхваляе як «шчырасць», другое адкідвае як манернасць». На пы-

¹² Педагогика и психология. Вып. IX. — Мн., 1976.

танне, ці з'яўляецца троп падманам, у падручніку даецца адказ: «Троп — гэта ператварэнне, а не фальсіфікацыя рэчы».

Першыя дзве часткі дапаможніка пабудаваны ў форме пытанняў і адказаў. У ім праводзіцца мяжа паміж красамоўствам і логікай. На пытанне, чым адрозніваюцца красамоўныя вызначэнні, развагі, класіфікацыі ад лагічных, даецца адказ: «Гэтыя прыёмы ўжываюцца ў красамоўстве для ўпрыгожвання, узмацнення, а ў логіцы — для абучэння».

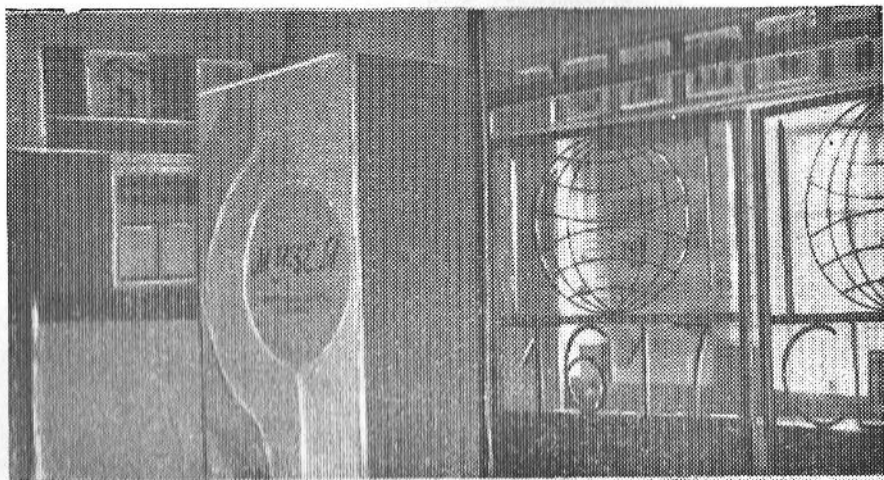
Аўтар «Кампендыума» перакананы, што мастацтва адлюстроўвае ўсё, з чым чалавек сустракаецца ў жыцці: «Усё, што ёсць у гутарковай мове, павінна быць таксама і ў мастацтве».

Якаў Парэцкі падрабязна аналізуе ўсе тры часткі дапаможніка і прыходзіць да думкі, што «для слуккага «Кампендыума» характэрны нагляднасць, свежасць і даходлівасць прыкладаў, рэалістычнасць трактоўкі моўнага матэрыялу» і што гэты дапаможнік з'яўляецца першым помнікам прац па красамоўству ва Усходняй Еўропе». Нельга не згадзіцца з гэтымі вывадамі.

ПЕРАУТВАРЭННЕ ВУЧЫЛІШЧА У ГІМНАЗІЮ

У 1620 годзе Януш VI Радзівіл завяшчаў свайму брату Хрыстафору адкрыць у Слуцку гімназію (на аснове вучылішча). Хрыстафор Радзівіл выканаў яго волю. Спецыяльнай граматай ён абвясціў у 1630 годзе аб адкрыцці ў Слуцку грамадскай гімназіі.

У XVII—XVIII стагоддзях курс навучання ў гімназіі быў то 10, то 8, то 6 гадоў. Вучні размяркоўваліся па трох класах (у некаторыя перыяды існавалі IV і V класы): III (малодшы клас), II і I (самы старэйшы). У кожным класе тэрмін навучання быў разлічаны на два гады. Спосаб навучання быў класны, а не прадметны. На кожны клас прыходзілася па аднаму настаўніку.

Музей старэйшай школы...

У той час у Слуцкай гімназіі выкладаліся наступныя прадметы: закон божы, мовы (польская, лацінская, грэчаская, нямецкая), этыка, рыторыка, гісторыя, заканадаўства і матэматыка. Для тых, хто рыхтаваўся да прапаведніцкай дзейнасці, чыталася яшчэ старажытнаяўрэйская мова. Выкладанне вялося на польскай мове, але ў старэйшых класах прывучалі выказваць свае думкі па-лацінску. Урокі праводзіліся кожны дзень, за выключэннем нядзелі і свят, з 9 да 11 гадзін раніцы і з 1 да 3—4 гадзін дня. Настаўнікі пры выкладанні матэрыялу пераходзілі ад лёгкага да больш цяжкага, прыстасоўваючыся да разумення вучняў свайго класа.

Апрача заняткаў у класе, вучні выконвалі пісьмовыя работы, якія правяраліся і праглядаліся выкладчыкамі і рэктарам. Два разы на тыдзень у гімназіі арганізоўваліся дыспуты. Кожнае паўгоддзе праводзіліся публічныя экзамены, на якіх прысутнічалі прадстаўнікі вышэйшых улад,

мясцовага грамадства і бацькі вучняў. (Заўважым: так было і ў школе Коменскага.)

На публічным экзамене першае пытанне ставіў прадстаўнік улад. Пытанне было стэрэатыпным: ці выконваліся ў гімназіі ў мінулым паўгоддзі ўсе прадпісанні і законы? Калі высвятлялася, што яны парушаліся, рэктару і выкладчыкам выносіліся строгія вымовы. (Да нас дайшла адна копія праграмы такога публічнага экзамену.) Пасля экзамену ганаровыя асобы, што прысутнічалі на ім, заносілі свае прозвішчы ў спецыяльны альбом. Ён веўся ў Слуцкай гімназіі на працягу 142 гадоў і фактычна з'яўляўся яе рукапіснай гісторыяй: сюды запісвалі ўсе важныя падзеі з жыцця гэтай навучальнай установы, асоб, якія працавалі тут у якасці рэктараў і выкладчыкаў, а таксама тых, хто скончыў школу.

У пачатку навучальнага года праводзіліся ўступныя іспыты, у выніку якіх гімназія штогод папаўнялася новымі вучнямі (ад 10 да 25, бывала і менш). Той, хто канчаў курс гімназіі, меў даволі грунтоўныя для свайго часу веды. Паступова Слуцкая гімназія заваявала сабе славу далёка за межамі Беларусі. Педагогі лічылі за гонар узначальваць яе. Адзін з іх напісаў нават верш на лацінскай мове, у якім выказаў радасць і задавальненне ў сувязі з прызначэннем яго на пасаду рэктара ва ўзорную навучальную ўстанову.

З выпускнікоў гімназіі XVII стагоддзя выйшаў Ян Андрэй Белабоцкі — філосаф і паэт. Пасля сканчэння універсітэта ў Заходняй Еўропе ён некаторы час працаваў у Слуцку кальвінісцкім прапаведнікам, а потым настаўнікам у Магілёве. З-за праследаванняў езуітаў Белабоцкі ў 1681 годзе пераехаў у Маскву, дзе займаўся перакладчыцкай і літаратурна-педагагічнай дзейнасцю. Ён напісаў «Вялікую навуку Раймунда Люлія», «Кнігу філасофскую», «Рыторыку», «Кароткую гутарку міласці з ісцінай» і іншыя кнігі, у якіх веру лічыў асабістай справай чалавека, не прызнаваў афіцыйнай царквы і крытыкаваў біблію. Белабоцкі пакі-

нуў нам паэму «Пентатэгіум, або Пяць кніг кароткіх», дзе ў рэлігійных вобразах намалюваў сучаснае яму жыццё. У гэтай паэме, напісанай на змешанай руска-беларускай мове, адчуваецца моцны ўплыў слускай гаворкі.

Ва ўсіх вядомых мне выданнях, у тым ліку і ў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, прозвішча філосафа і паэта пішацца Белабоцкі. Аналіз спісаў вучняў, якія займаліся ў Слуцкай гімназіі ў XVII—XIX стагоддзях, наштурхоўвае на думку, што сапраўднае яго прозвішча хутчэй за ўсё Белаблоцкі. У гэтыя стагоддзі на тэрыторыі Беларусі (пад Брэстам) было шляхецкае гняздо Белаблоцкіх. Менавіта з яго і паходзяць усе Белаблоцкія, якія вучыліся ў Слуцкай гімназіі ў гэты перыяд, у тым ліку і Белаблоцкі Браніслаў, рэвалюцыянер-дэмакрат, літаратурны крытык і сацыёлаг XIX стагоддзя, удзельнік гуртка, які перакладаў «Капітал» К. Маркса на польскую мову. (Справы аб шляхецтве Белаблоцкіх у 1976 годзе я вывучаў у Цэнтральным Гістарычным архіве СССР у Ленінградзе. Як сведчаць даныя архіва, шляхціцоў Белабоцкіх на тэрыторыі Беларусі і Расіі наогул тады не было.)

У другой палавіне XVII стагоддзя Слуцкую гімназію скончыў Ілья Капіевіч (каля 1651—1714 гг.) — асветнік і кнігавыдавец. Пасля вучобы ва ўніверсітэце ў Заходняй Еўропе (хутчэй за ўсё ў Амстэрдаме) Капіевіч некаторы час працаваў настаўнікам у Слуцкай гімназіі, а пазней пераехаў у Амстэрдам. Будучы прыхільнікам рэформ Пятра I, ён садзейнічаў развіццю асветы і распаўсюджванню навукowych ведаў у Расіі. Ілья Капіевіч з 1699 па 1706 год выдаў каля 20 кніг, у тым ліку падручнік па арыфметыцы, руска-лаціна-нямецкі і руска-лаціна-галандскі слоўнікі, каляндар і іншыя навучальныя дапаможнікі. Ён пераклаў і выдаў байкі Эзопа. Капіевіч удасканаліў кірыліцу. Ён з'яўляецца аўтарам першай на рускай мове зорнай карты. У апошнія гады жыцця працаваў у Маскве ў Пасольскім Прыказе.

У спісах выкладчыкаў і выпускнікоў Слуцкай гімназіі

XVII стагоддзя мне ўдалося адшукаць яшчэ двух асоб з прозвішчамі Капіевіч. У 60-я гады тут працаваў настаўнікам нехта Піліп (Філіпп) Капіевіч. Магчыма, гэта быў бацька Ільі Капіевіча ці яго старэйшы брат. Сярод вучняў таго часу сустракаецца Іван Капіевіч, які мог быць малодшым братам Ільі...

З цягам часу мы даведаемся больш пра дзейнасць выпускнікоў Слуцкай гімназіі таго перыяду, але і сёння ўжо відаць, што ў Паўночна-Заходняй Русі гэта навучальная ўстанова выконвала функцыю, шмат у чым падобную на тую, якую ў Паўднёвай Русі выконвала Кіева-брацкая школа (апошняя Пётр I потым даў правы і тытул акадэміі).

Кажуць: усё пазнаецца ў параўнанні. Параўнаем Слуцкую школу са слаўтай Кіеўскай.

Кіеўская брацкая школа была заснавана ў 1615 годзе, а Слуцкае кальвінісцкае вучылішча на два гады пазней, апошняе было пераўтворана ў сярэдняю навучальную установу ў 1630, а Кіеўская школа — у 1632 годзе. Кіеўскую школу ўзначальвалі рэктары, якія з'яўляліся аўтарамі шэрага літаратурных твораў (напрыклад, Іёў Барэцкі). Тое самае было і ў Слуцкай школе. Яе першыя рэктары Андрэй Музоніус і Рэйнгальд Адамі былі аўтарамі статута Слуцкай школы і шэрага падручнікаў.

Калі параўнаць тэрмін навучання ў Слуцкай і Кіеўскай школах, то ў XVII стагоддзі ён быў аднолькавым: 8—10 гадоў. І толькі пазней, калі Пётр I даў Кіеўскай школе правы акадэміі, тэрмін навучання там даходзіў да 12 гадоў (у Слуцкай школе — да 10). У Кіеўскай і Слуцкай школах выкладаліся практычна адны і тыя ж навукі: мовы, рыторыка, філасофія. У Слуцкай вывучалі яшчэ і заканадаўства. І мае рацыю Якаў Парэцкі, калі назву статута Слуцкай школы з лацінскай на рускую мову пераклаў так: «Устав Слуцкаго лицея», бо сапраўды ў гэтай навучальнай установе даваліся і асновы юрыдычных ведаў, як і ў ліцэях. (Я ў тэксце нарыса прытрымліваюся традыцыйнай назвы — школа, гімназія. — *P.P.*)

Як і Кіеўская, Слуцкая школа была буйным культурным цэнтрам. Кіеўская школа дала шэраг дзеячаў у галіне асветы (Сімеон Полацкі, Епіфан Славінецкі і інш.), Слуцкая выпусціла такіх дзеячаў, як Ілья Капіевіч, Ян Андрэй Белабоцкі і інш.

«Пасля адкрыцця Харкаўскага універсітэта ў 1805 годзе, — гаворыцца ў гісторыі педагогікі (М., 1982, с. 151), — Кіеўская акадэмія перастала адыгрываць ролю культурнага цэнтра Паўднёвай Расіі»¹³. Характэрна, што сярод выкладчыкаў Харкаўскага універсітэта, які ў пачатку XIX стагоддзя ўзяў на сябе функцыю асноўнага культурнага цэнтра паўднёвай Расіі, былі і выпускнікі Слуцкай гімназіі (напрыклад, прафесар матэматыкі Робуш)¹⁴.

Кожная школа працуе ў пэўнай мясцовасці, у пэўных умовах. Агульны стан культуры і асветы гэтай мясцовасці аказвае уплыў на ўзровень працы школы, як і яна ў сваю чаргу не можа не аказваць уплыў на жыццё наваколля. Таму, каб закончыць гаворку аб працы школы ў XVII — XVIII стагоддзях, спынімся крыху на тагачасным жыцці ў Слуцку і яго акрузе.

Не выпадковы той факт, што менавіта ў Слуцку з'явіліся тады выдатныя педагогі Дабранскі, Адамі і Музоніус. Справа ў тым, што да канца XVIII стагоддзя Слуцчына і Слуцк, як ужо адзначалася, заставаліся аўтаномным княствам, якое практычна не ведала уніі, прынятай у Брэсце ў 1596 годзе.

У XVII—XVIII стагоддзях у Слуцку некаторы час жылі і працавалі славыты пісьменнік Дзімітрый Растоўскі, заснавальнік сербскай драматургіі Эмануіл Казачынскі і іншыя выдатныя дзеячы таго часу. У XVIII стагоддзі ў горадзе пачала працаваць вядомая фабрыка слуцкіх паясоў. Як сведчыць рускі падарожнік Карабейнікаў, Слуцк у той час быў «і пасадам і гандлем большы і лепшы за Мінск».

¹³ История педагогики. — М., 1982, с. 151.

¹⁴ Глебов Иван. Историческая записка о Слуцкой гимназии..., с. 182.

КАЛЬВИНИСЦКАЯ НАВУЧАЛЬНАЯ УСТАНОВА У 1775—1826 ГАДАХ

Пасля першага раздзелу Рэчы Паспалітай польскі ўрад правёў шэраг рэформ. Была створана спецыяльная Адукацыйная камісія з найбольш адукаваных людзей тагачаснай Польшчы.

Кальвінісцкія вучылішчы і гімназіі ад нагляду камісіі ўхіліліся, але дух часу зрабіў сваю справу: літоўскі сінод, якому падпарадкоўвалася Слуцкая гімназія і які яе часткова фінансаваў, стварыў сваю Адукацыйную камісію. У яе склад увайшлі тры свецкія і тры духоўныя асобы.

Для кіраўніцтва сінод выдаў камісіі інструкцыю. Згодна з гэтай інструкцыяй, у гімназіі заставаліся тры класы, але раілася змяніць парадак выкладання прадметаў. У першым і другім класах павінны былі папераменна працаваць два настаўнікі ў залежнасці ад таго, хто з іх будзе адчуваць сябе больш здольным да выкладання тых ці іншых навук. Такім чынам, камісія вырашыла ліквідаваць «пакласны» метады выкладання, калі адзін выкладчык вёў у класе ўсе прадметы. Гэта павінна было палепшыць якасць вучнёўскіх ведаў.

Кожны дзень на ўрокі адводзілася па шэсць гадзін: тры раніцай і тры пасля абеду. Многія рэлігійныя святы ў гімназіі не адзначаліся. У гэтыя дні павінны былі праводзіцца заняткі.

Кола навук, якія вывучаліся ў гімназіі, пашыралася. У III класе было ўведзена чыстапісанне і начаткі геаграфіі; у II — начаткі геаметрыі, а ў I (вышэйшым) пачалі вучаць трыганаметрыю і начаткі фізікі. У I класе ў сераду і суботу трэба было папераменна праводзіць дыспуты па філасофіі, матэматыцы, заалогіі, складаць планы зямельных участкаў і г. д.

Адукацыйная камісія павінна была паклапаціцца аб падручніках, геаметрычных і фізічных інструментах, аб правільным размеркаванні гадзін на асобныя прадметы.

Дакладна не вядома, ці было ўсё гэта ажыццёўлена, але пасля 1775 года ў гімназіі адбыліся наступныя змены: прыбавіўся адзін клас, з'явіўся яшчэ адзін выкладчык, пачала вывучацца французская мова, крыху павялічылі зарплату настаўнікам.

Рэформа гімназіі, распачатая ў 1775 годзе, завяршылася к 1778 году. З гэтага часу кальвініцкая гімназія пачала называцца публічным евангелічным вучылішчам. Закончанай сярэдняй адукацыі з 1778 года яно не дала. У той перыяд пры Берлінскім, Лейдэнскім і іншых універсітэтах былі адкрыты акадэмічныя гімназіі. Выпускнікі Слуцкага і іншых евангелічных вучылішчаў спачатку займаліся ў акадэмічных гімназіях, а потым ва універсітэтах.

У канцы XVIII стагоддзя адбылася важная гістарычная падзея ў жыцці Слуцка: у 1793 годзе па другому падзелу Рэчы Паспалітай ён быў далучаны да Расіі. У той час у горадзе існавалі дзве навучальныя ўстановы: кальвініцкае і каталіцкае павятовае вучылішчы.

У 1802 годзе ў Расіі было ўтворана міністэрства асветы. У гэтым жа годзе ўпершыню ў курс Слуцкага вучылішча ўключылі рускую мову (па дзве гадзіны на тыдзень у кожным класе). З 1803 года вучылішча пачало падпарадкоўвацца Віленскаму універсітэту. У ліпені 1803 года прафесар Віленскага універсітэта Богуш правяраў Слуцкае вучылішча. У акце рэвізіі ён выказаў здзіўленне, што вучэбны працэс у навучальнай установе, пра славу якой ён многа чуў, знаходзіцца ў запушчаным стане. Ускрываючы прычыны кепскай арганізацыі работы, Богуш адзначаў недахоп у вучылішчы падручнікаў, адсутнасць належнай колькасці кніг у бібліятэцы, фізічных і матэматычных прыбораў, а таксама строгай дысцыпліны і мізэрнасць зарплат выкладчыкаў¹⁵.

Прафесар Богуш паставіў пытанне пра немэтазгоднасць існавання ў невялікім Слуцку дзвюх навучальных устаноў

¹⁵ Глебов Иван. Историческая записка о Слуцкой гимназии..., с. 27.

і вынес прапанову ліквідаваць кальвініцкае вучылішча, пакінуўшы каталіцкае. Богуш як католік у сваіх вывадах быў не бесстароннім, бо католікі спрадвеку вялі барацьбу супраць кальвіністаў. І зразумела, яго сімпатыі былі на баку каталіцкага вучылішча.

Вывады Богуша амаль не аказалі ўплыву на лёс кальвініцкага вучылішча. У хуткім часе (у 1809 годзе) каталіцкае вучылішча было пераведзена са Слуцка ў Нясвіж, а кальвініцкае засталася ў Слуцку як адзіная няпоўная сярэдня навучальная ўстанова.

Захавалася копія раскладу заняткаў на 1802/03 навучальны год. Расклад сведчыць, што ў той час у вучылішчы выкладалі наступныя прадметы: закон божы, мовы (рускую, польскую, лацінскую, французскую, нямецкую), гісторыю, геаметрыю, арыфметыку, фізіку, геаграфію і касмаграфію, «нравоучение» (мараль), логіку, рыторыку.

Са спісу настаўнікаў, якія працавалі ў той час у вучылішчы, відаць, што іх было ўсяго шэсць чалавек, пяць з іх атрымалі вышэйшую адукацыю ў Кенігсбергскім і Берлінскім універсітэтах.

З 1809 года Слуцкая евангелічная навучальная ўстанова стала называцца «публічным павятовым вучылішчам». Сярод вучняў наглядаецца змяненне колькасці асоб кальвініцкага веравызнання. У гэты перыяд вучылішча фінансавалася з дзвюх крыніц: з фондаў сінода і міністэрства асветы. Такім чынам, вучылішча, якое да 1809 года было прыватнай навучальнай установай, паступова пачало пераўтварацца ў звычайную ўрадавую навучальную ўстанову. Змена назвы «евангелічнае вучылішча» на «павятовае» змяніла і крыніцы фінансавання. Вучылішча ўтрымлівалася ў асноўным на дзяржаўныя сродкі.

З 1809/10 навучальнага года лік вучняў узрос у 2—3 разы і ў асобныя гады (да 1827 г.) дасягаў 231 чалавека. Наглядаўся вялікі наплыў панскіх дзяцей каталіцкага веравызнання. Так, у 1820/21 навучальным годзе ў вучылішчы займаліся 204 чалавекі, з іх 196 — панскія дзеці (163 — каталіцкай веры).

Фундаментальная бібліятэка ў першай чвэрці XIX стагоддзя значна папоўнілася, але ў ёй пераважна былі кніжкі на польскай і замежных мовах (кнігі на рускай мове амаль адсутнічалі).

У 1826 годзе ў вучылішчы было два глобусы, тры геаграфічныя атласы, дванаццаць геаграфічных карт, геаметрычны столік, землямерны ланцуг, паветраная помпа, дзве электрычныя машыны, барометр, тэрмометр і некалькі шклянных прыбораў для здабывання газаў. Нумарацыя класаў у гэты перыяд перамянілася. Першы клас стаў малодшым, а шосты — самым старэйшым. Колькасць урокаў павялічылася. Заняткі пачыналіся ў 8 гадзін раніцы і працягваліся з перапынкам на абед да 4—5 гадзін вечара.

У 1800 годзе Слуцкае кальвініскае вучылішча скончыў будучы славяназнаўца, пачынальнік беларускай, польскай, рускай і ўкраінскай археалогіі, фалькларыстыкі, этнаграфіі і дыялекталогіі Зарыян Якаўлевіч Даленга-Хадакоўскі (Адам Чарноцкі, 1784—1825), навуковая і збіральніцкая дзейнасць якога была ўзорам і праграмай для шэрага навукова-літаратурных аб'яднанняў Беларусі, Польшчы, Украіны і Расіі. У сваёй працы «Пра славяншчыну да хрысціянства» (1818 г.) ён упершыню зрабіў спробу даць малюнак старажытнага славянскага быту, культуры і народнай творчасці ў дахрысціянскі перыяд. У «Даследаваннях адносна рускай гісторыі» Даленга-Хадакоўскі крытыкаваў некаторыя палажэнні «Гісторыі дзяржавы Расійскай» М. Карамзіна. У наступных выданнях Карамзін улічыў крытычныя заўвагі нашага земляка. «Многія славяназнаўчыя праблемы (слав. этнагенез, прарадзіма славян), вылучаныя Д [аленгам]-Х [адакоўскім], — гаворыцца на 124 старонцы IV тома Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, — актуальныя і ў наш час».

У спісах выпускнікоў Слуцкага вучылішча за 1825 год значыцца прафесар Генрых Кулакоўскі — заснавальнік першай у Расіі спецыяльнай клінікі па хваробах скуры.

ГІМНАЗІЯ У 1827—1862 ГАДАХ

У 1824 годзе была закрыта Кейданская (у Літве) кальвінісцкая гімназія. Кальвіністы Беларусі і Літвы такім чынам страцілі апошнюю сваю сярэднюю навучальную ўстанову. Віленскі кальвінісцкі сінод і Слуцкае дваранства звярнуліся да міністра асветы Расіі з просьбай пераўтварыць Слуцкае павятовае вучылішча ў гімназію. Па прадстаўленню міністра цар дазволіў гэта зрабіць. Так амаль праз паўстагоддзя кальвінісцкая навучальная ўстанова зноў стала гімназіяй. Яна ў той час складалася з трох класаў павятовага вучылішча і трох гімназісцкіх класаў.

У першай чвэрці XIX стагоддзя вучылішча займала стары драўляны будынак, у якім былі чатыры класныя пакоі, пакой для падліку вучняў і зала для публічных экзаменаў. У 1829 годзе пачалося будаўніцтва мураванага будынка гімназіі, у якім зараз размяшчаецца майстэрня і музей слускай сярэдняй школы № 1. Яно працягвалася да 1840 года, бо не было сродкаў.

Яшчэ ў пачатку XIX стагоддзя Слуцкая кальвінісцкая навучальная ўстанова пачала страчваць свой рэфарматарскі характар. У гэты перыяд на некаторы час у ёй узмацняецца польска-каталіцкі ўплыў. Спрадвеку выкладанне тут вялося на польскай мове. У вучылішчы вялікае месца займала вывучэнне рыторыкі і паэзіі, якія фактычна з'яўляліся курсамі польскай мовы і гісторыі польскай літаратуры. Аб моцным польскім уплыве ў сценах вучылішча сведчыць і той факт, што выкладчык польскай мовы лічыўся старшым, а рускай — малодшым.

Паступова ў сценах гімназіі пачала разгортвацца барацьба паміж прадстаўнікамі польскай і рускай культур. Яна дасягнула свайго кульмінацыйнага пункту ў 1862—1863 гадах. Прычыны гэтай барацьбы зразумелыя. Пасля далучэння Слуцка і яго акругі да Расіі на «новых землях» руская культура сутыкнулася з польскай. Прыхільнікі польскай культуры лічылі Слуцк сваім горадам. Беларус-

кая мова і культура ў разлік імі не прымаліся. Узмацненне каталіцкага ўплыву ў кальвінісцкай навучальнай установе тлумачылася і тым, што колькасць кальвіністаў у краі значна паменшылася, а значыць, стала менш іх дзяцей у вучылішчы. Гэтыя месцы занялі дзеці польскіх магнатаў і апалячанай шляхты. (Далучэнне Слуцка і яго акругі да Расіі не адразу вызваліла Слуцчыну ад польскага ўплыву, бо доўга яшчэ многія маёнткі Слуцчыны і іншых рэгіёнаў Беларусі заставаліся ў руках польскіх магнатаў.) Акрамя таго, узмацненне польскага ўплыву ў гімназіі было своеасаблівай рэакцыяй прыхільнікаў польскай культуры на царскую палітыку русіфікацыі, якую яно праводзіла ў Беларусі.

У 1809—1836 гадах Слуцкая навучальная ўстанова двойчы рэфармавалася: уводзіліся новыя прадметы, упершыню быў прызначаны свецкі дырэктар; паступова школа пачала пераходзіць з польскай на рускую мову выкладання. Прыхільнікі польскай культуры вялі то тайную, то адкрытую барацьбу супраць рэформ. Аб гэтым сведчаць многія факты. Прывядзём адзін з іх.

24 верасня 1833 года вучні-католікі ў час богаслужэння ў касцёле ўхіліліся ад паўтарэння малітвы, у якой заключалася маленне аб здароўі і мнагалецці «яго імператарскай вялікасці і ўсяго аўгусцейшага дома».

Мінскі губернатар загадаў дырэктару вучылішчаў Мінскай губерні і Слуцкаму гараднічаму разабрацца, «ці не быў гэты выпадак вынікам тайнага імкнення да распаўсюджвання паміж вучнямі духу непрыхільнасці да ўрада». Дырэктар мінскіх вучылішчаў Кутневіч і Слуцкі гараднічы Стахоўскі, якім даручалася правесці следства, не захацелі, мусіць, выносіць «смецце з хаты» і данеслі начальству, што вучні проста не паспелі вывучыць новую для іх малітву. Яны абвінавацілі ва ўсім ксяндза Скіндэра і прапанавалі звольніць яго з пасады выкладчыка.

Вышэйшае начальства разважыла інакш. Яно прыняло рашэнне рэфармаваць школу. Сутнасць гэтай рэформы

зключалася ў тым, каб Слуцкую гімназію яшчэ больш наблізіць да ўрадавых навучальных устаноў.

У справу ўмяшаўся нават сам цар. Міністр асветы Увараў падаў тады ў камітэт міністраў спецыяльную записку аб пераўтварэнні Слуцкай гімназіі. Цар 3 ліпеня 1835 года на гэтай справе наклаў рэзалюцыю: «Слуцкую гімназію па ўладкаванню наблізіць да іншых гімназіяў у заходніх губернях, прызначыўшы ў яе асобнага свецкага дырэктара з прызначэннем яму 600 рублёў у год і 150 рублёў серабром на кватэру і канцылярскія прыпасы»¹⁶.

Згодна з рашэннем цара ў Слуцкую гімназію прызначаўся выкладчык закону грэка-расійскага веравучэння і два рускія настаўнікі для выкладання рускай мовы і гісторыі. Прызначэнне дырэктара і выкладчыкаў рускай і французскай моў, матэматыкі, фізікі, рысавання ўскладалася на вучылішчнае начальства, а выбіраць інспектара і некаторых іншых настаўнікаў павінен быў сінод. Дырэктар і выкладчыкі Слуцкай гімназіі залічваліся на сапраўдную дзяржаўную службу... Пенсіі ім прызначаліся з вучылішчнага ведамства¹⁷.

На падставе рашэння цара на гімназію быў распаўсюджаны статут 1828 года, якім кіраваліся ў той час навучальныя установы. Прадпісвалася склад выкладчыкаў у ёй узгадніць з існаваўшымі штатамі, за кожным педагогам замацаваць той ці іншы прадмет, каб «не драбніць аднаго і таго ж прадмета паміж многімі настаўнікамі». Гэта значыць, уводзіўся прадметны спосаб выкладання. Апрача таго, Беларуская акруга абавязала выкладчыкаў гімназіі «ўсе навукі выкладаць на рускай мове і па рускіх кніжках».

Пераход на рускую мову навучання адбываўся павольна. Частка прадметаў (геаграфія і статыстыка) з 1832 года выкладаліся на рускай мове, гісторыю ў некаторых класах пачалі вывучаць на рускай мове з 1834 года.

¹⁶ Глебов Иван. Историческая записка о Слуцкой гимназии..., с. 87.

¹⁷ Там жа, с. 87—88.

Інспектар гімназіі Ваноўскі ў рапарце ад 9 жніўня 1835 года скардзіўся: пераход на рускую мову адразу зрабіць цяжка і нават немагчыма, пажадана, каб гэта рабілася паступова, бо амаль усе выкладчыкі атрымалі адукацыю ў нямецкіх універсітэтах і рускай мовай валодаюць слаба. Ён прасіў начальства, каб «у гэтым і ў наступным навучальным годзе не толькі пры тлумачэнні цяжкіх сказаў, але і пры перакладах з замежнай на народную мову па першаму разу магла ўжывацца польская мова, пры паўтарэнні ж іх — руская» (народнай — інспектар лічыў польскую мову). Выкладанне польскай мовы было прыпынена ў 1840/41 навучальным годзе, але ў 1857/58 вывучэнне яе аднавілі.

У 1836 годзе ўпершыню ў кальвінісцкую гімназію быў прызначаны свецкі дырэктар калежскі асэсар М. В. Чашнікаў; настаўнікаў рускай мовы пачалі называць старшымі выкладчыкамі. Такім чынам, 1835/36 навучальны год быў пераломным: з рэфарматарскай гімназія паступова пачала пераўтварацца ў дзяржаўную ўстанову. Пераўтварэнне канчаткова завяршылася толькі ў 1868 годзе.

У перыяд паміж 1835 і 1863 гадамі ў жыцці гімназіі адбыліся і іншыя пераўтварэнні, бо рэформа 1836 года была не поўнай. У гэты перыяд увялі плату за навучанне, якая паступова павялічвалася. Таму лік гімназістаў з простых людзей змяншаўся, а з панскіх — павялічваўся.

У 1835/36—1862/63 навучальных гадах лік вучняў у школе вагаўся ў прамежку ад 260 да 421. З 1836 года ў спісах з'яўляюцца вучні не толькі рэфарматарскага, каталіцкага і праваслаўнага, але і магаметанскага і іудзейскага веравызнанняў.

Вось некаторыя выбарчыя звесткі і лічбы са статыстычных даных Слуцкай гімназіі. (Табліца ў поўным выглядзе змешчана ў кнізе Івана Глебава «Историческая записка о Слуцкой гимназии...», с. 93.)

Навучальны год	Лік вучняў у Слуцкай гімназіі з 1835 па 1863 г.										Паступіла ў гімназію	Скончыла курс навучання	Паступіла ў ВНУ
	Па саслоўях				Па веравызнанню								
	агульны	дваран	духоўнага саслоўя	падатнага стацы	права-слаўнага	каталіцкага	рэфарматарскага	магаметанскага	іудзейскага	Паступіла ў гімназію			
1835/36	355	326	4	25	11	279	63	2	—	33	6	2	
1838/39	314	277	3	34	17	299	67	1	—	44	10	8	
1841/42	288	252	1	35	25	210	52	—	1	66	13	10	
1846/47	357	308	5	44	32	267	54	—	4	76	17	12	
1850/51	353	297	9	47	39	259	55	—	—	30	14	5	
1855/56	307	280	6	21	33	235	38	—	1	49	12	8	
1860/61	411	357	7	47	51	299	58	2	1	89	37	17	
1862/63	413	352	9	52	59	290	56	3	5	79	15	1	

Як сведчыць табліца, пераважную большасць у гімназіі займалі дзеці паноў. Назіралася вялікае разыходжанне паміж лікам тых, хто паступіў і хто скончыў курс навучання. У гімназіі спрадвеку быў вялікі адсеў вучняў. Скончыць яе мала каму ўдавалася. Прычыны вялікага адсева былі розныя.

У перыяд з 1835 па 1863 год у гімназіі некалькі разоў праводзіліся рэвізіі. З 1863 года на дырэктара гімназіі ўскладаліся абавязкі наглядальніка за вучылішчамі Слуцкага і Бабруйскага павятаў. Інспектар пачаў прызначацца з ліку свецкіх асоб. Было ўстаноўлена званне ганаровага апекуна гімназіі.

К канцу разглядаемага перыяду фундаментальная бібліятэка мела даволі вялікую колькасць кніг, але сярод іх мала было кніг на рускай мове. Папоўніліся дапаможнымі прыборамі фізічны і прыродазнаўчы кабінеты. І ўсё ж дапаможнікаў і неабходных прыбораў не хапала.

У асяроддзі выкладчыкаў барацьба паміж прыхільнікамі польскай культуры, з аднаго боку, і рускай — з дру-

гога знайшла сваё адлюстраванне нават у пратаколах пасяджэнняў педагогічнага савета.

27 сакавіка 1862 года педагогічны савет, абмяркоўваючы чарговы праект статута агульнаадукацыйных навучальных устаноў, у першым пункце рашэння выказаў патрабаванне: «увесці ў народныя вучылішчы і настаўніцкія інстытуты Жмудзі і ўласна Літвы навучанне чытанню і пісьму на польскай і літоўскай мовах, а ў заходніх губернях — на польскай, прадстаўляючы гэта жаданню мясцовых жыхароў»¹⁸. (Пад мясцовымі жыхарамі члены педсавета, што галасавалі за гэты пункт, мелі на ўвазе польскіх паноў і апалчаных беларусаў.)

У другім пункце было запісана: «Выратаваўчыя і цудоўныя пастановы новага праекту па мясцовых умовах Остзейскага краю не распаўсюджваюцца на Дэрпцкую акругу. Чаму ж Віленская навучальная акруга... пазбегла такога лёсу?»¹⁹.

Формула «Выратаваўчыя і цудоўныя пастановы новага праекту» — гэта ўсяго толькі дымавая заслона случкіх педагогаў, за якой хаваецца ўзмоцненая русіфікатарская палітыка царызму ў Беларусі. Калі эстонцам і многім іншым так званым «інародам» у нейкай меры дазвалялася пры навучанні дзяцей карыстацца роднай мовай, то беларусы і ўкраінцы былі пазбаўлены такой магчымасці. Парадаксальна, але факт: самыя блізкія па крыві да рускага народа беларусы і ўкраінцы ставіліся царызмам у самыя цяжкія ўмовы. Пазней рэакцыйны міністр асветы Д. А. Талстой у пункце трэцім сваіх правіл «О мерах к образованию населения России инородцев» беларусаў, украінцаў і некаторыя іншыя народы аднёс да групы «народаў, якія дастаткова абруселі»²⁰. Дзяцей гэтых народаў Талстой патрабаваў вучыць толькі на рускай мове. Гэты ж міністр-рэакцыянер сфармуляваў тады такую думку:

¹⁸ Глебов Иван. Историческая записка о Слуцкой гимназии..., с. 113.

¹⁹ Там жа.

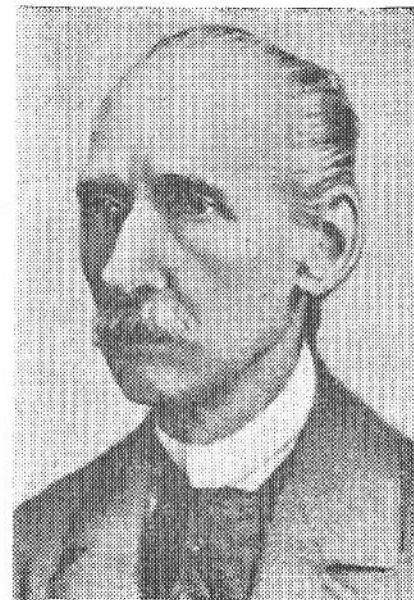
²⁰ История педагогики, с. 270.

«Канчатковай мэтай адукацыі ўсіх іншародцаў, якія жывуць у межах нашай айчыны, бяспрэчна, павінна быць абрусенне іх і зліццё з рускім народам»²¹.

Усе гэтыя русіфікатарскія ўстаноўкі Талстой сфармуляваў у 1870 годзе, а дзейнічалі яны фактычна яшчэ ў 1862 годзе. Аб гэтым яскрава сведчыць рашэнне педсавета Слуцкай гімназіі.

У тым жа рашэнні педсавета (у пункце шостым) случкія педагогі выказалі жаданне, «каб дырэктар і інспектар выбіраліся настаўнікамі на пэўную колькасць гадоў». Гэты пункт быў накіраваны супраць прызначэння ў гімназію ўрадавага дырэктара. Педсавет раскалоўся. Супраць першага і шостага пунктаў пратакола выказаліся рускія члены педсавета. Але іх было ўсяго два чалавекі, і перавагі яны не мелі...

Сярод вучняў, якія скончылі гімназію ў 1827—1862 гадах, быў А. Непакайчыцкі. За ўдзел у вайне з Турцыяй у 1853 годзе ён атрымаў званне генерал-лейтэнанта і быў узнагароджаны залатой зброяй. У званні генерала ад інфантэрыі²² А. А. Непакайчыцкі быў начальнікам штаба Паўднёва-Дунайскай арміі, якая дапамагала ў вайне 1877—1878 гадоў брацкаму балгарскаму народу вызваліцца ад турэцкай навалы. Больш падрабязна пра гэта можна

Антон Пяткевіч (Адам Плуґ).

²¹ История педагогики, с. 269.

²² Генерал ад інфантэрыі (дарэвалюц.) — вышэйшы генеральскі чын у пяхотным войску.

прачытаць у кнізе П. Гаркавенкі «Война России з Турцыей 1877—1878 гг.» (М., 1879).

У 1840 годзе Слуцкую гімназію скончыў Робуш — прафесар вышэйшай матэматыкі Харкаўскага універсітэта.

Адукацыю ў сценах Слуцкай гімназіі атрымаў Антон Пяткевіч, пісьменнік (вядомы пад псеўданімам Адам Плуг). Артыкул пра жыццё і дзейнасць Адама Плуга змешчаны ў кнізе Адама Мальдзіса «Падарожжа ў XIX стагоддзе» (Мн., 1969).

У першай палавіне XIX стагоддзя Слуцкую гімназію скончыў К. І. Карсалін (1809—1871), сын слускага мешчаніна. Пасля вучобы ў Пецябургскай акадэміі мастацтваў ён некалькі гадоў жыў у Кітаі, працаваў там мастаком пры расійскай місіі. У 1857 годзе К. І. Карсалін быў абраны акадэмікам па класу жывапісу. Яго карціны захоўваюцца ў нашай краіне (Ленінградзе, Мінску), а таксама ў Японіі...

Са сцен гімназіі ў 40-я гады XIX стагоддзя выйшаў А. Я. Красоўскі — класік айчыннага акушэрства. Нарадзіўся ён у Слуцку ў 1821 годзе. Скончыўшы Пецябургскую медыка-хірургічную акадэмію, стаў працаваць прафесарам у Пецябургу. У 1865 годзе А. Я. Красоўскі выдаў «Курс практычнага акушэрства», які неаднаразова перавыдаваўся. Яго пярэ належаць шматлікія навуковыя працы па гінекалогіі. Яны друкаваліся ў XIX стагоддзі ў перыядычных выданнях і выдаваліся асобнымі кнігамі і брашурамі. Некаторыя працы А. Я. Красоўскага былі перакладзены на французскую мову. У 1870 годзе ён стаў дырэктарам буйнейшай у Расіі Санкт-Пецябургскай родадапаможнай установы (цяпер роддом імя В. Ф. Снігірова), якая ацэньвалася як лепшая ў Еўропе і была базай практычнага навучання шэрага вядомых акушэраў-гінеколагаў. Памёр Красоўскі 13 красавіка 1898 года.

У 1851 годзе Слуцкую гімназію скончыў Іван Няшкоўскі, пазней доктар медыцынскіх навук, а ў 1854 — Эдуардас Якубас Даўкша літоўскі пісьменнік-дэмакрат (1836—1890).

Ад імя літоўскага народа ён выступаў на жалобным мітынгу пры пахаванні вядомага беларуска-польскага пісьменніка Уладзіслава Сыракомлі (Кандратовіча).

У першай палавіне XIX стагоддзя ў Слуцкай гімназіі вучыўся Альгерд Абуховіч-Бандынэлі — беларускі пісьменнік-дэмакрат, пачынальнік жанру байкі ў беларускай літаратуры, перакладчык на беларускую мову твораў Дантэ, Гётэ, Пушкіна і інш. Разам з Ф. Багушэвічам А. Абуховіч з'яўляецца заснавальнікам крытычнага рэалізму ў беларускай літаратуры. Ён вядомы і як выдатны педагог-асветнік. Памёр у 1898 годзе.

Выпускніком гімназіі першай палавіны XIX стагоддзя быў Сталь (Стаэль), які пакінуў цікавыя «Успаміны аб Слуцку», выдадзеныя ананімна ў 1905 годзе ў Гнезда, што каля Познані. У сваіх успамінах Сталь адзначаў, што сапраўдным культурным цэнтрам Слуцка ў першай палавіне XIX стагоддзя была гімназія. Сярод выпускнікоў гімназіі ён называў фалькларыста З. Даленгу-Хадакоўскага, мемуарыста і мастацтвазнаўца Э. Паўловіча і Адама Плуга. Больш падрабязна пра ўспаміны Сталя можна прачытаць у кнізе А. Мальдзіса «Падарожжа ў XIX стагоддзе».

Слуцкую гімназію ў 40-я гады XIX стагоддзя скончыў Эдвард Баніфацы Францавіч Паўловіч (1826—1909) — мемуарыст, мастак. Скончыўшы Пецябургскую акадэмію мастацтваў, ён пачаў працаваць выкладчыкам у Навагрудку. За ўдзел у паўстанні 1863 года быў высланы ў Екацярынаслаў. Пакінуў мемуары «Успаміны з-пад Віліі і Нёмна», працаваў у жанры партрэта. Больш падрабязна пра Э. Паўловіча можна прачытаць у Беларускай Савецкай Энцыклапедыі (т. VIII).

ГІМНАЗІЯ У ЧАС ПАУСТАННЯ 1863 ГОДА

Хваляванні ў Слуцкай гімназіі пачаліся ў 1862 і працягваліся да канца 1863 года. Падзеі таго часу знайшлі адлюстраванне ў пратаколах педагогічнага савета і ў ста-

тыстычных даных, змешчаных у гадавых справаздачах гімназіі. Так, у пратаколе ад 26 кастрычніка 1862 года адзначалася, што гімназісты дамагаліся, каб тлумачэнні ім давалі на польскай мове. Калі патрабаванне не было задаволена, яны «дазвалялі сабе непрыстойныя выхадкі».

У пачатку 1863 года слуцкая гарадская паліцыя паведаміла дырэктару гімназіі пра чуткі, што вучні трымаюць пры сабе зброю, страляюць у цэль, па начах бадзяюцца натоўпамі па горадзе і што быццам бы яны спілавалі тэлеграфны слуп. (Гэта адзначалася ў пратаколе педсавета ад 24 студзеня 1863 года.) У пратаколе ад 1 лютага 1863 года канстатавалася, што гімназісты збіраюцца за горадам у вучня VII класа і праводзяць час у «непрыстойных забавах», а шасцікласнікі збілі свайго таварыша, які зрабіў данос, і затым дэманстратыўна падалі заявы аб звальненні іх з гімназіі²³. На пасяджэнні педсавета 2 сакавіка адзначалася, што на ўроках настаўніка Грантоўскага вучні чацвёртых і пярых класаў на працягу двух дзён запар «тварылі беспарадкі».

У сувязі з хваляваннямі адміністрацыя школы і педагогічны савет зрабілі шэраг захадаў супраць гімназістаў: некалькі вучняў строга папярэдзілі, а некаторых выключылі з гімназіі. Але і ў асяроддзі выкладчыкаў не было адзінства. Многія спачувалі паўстанню. У справаздачах гімназіі інспектар гімназіі Герман, якога абвінавачалі ў тым, што быццам бы ён падпісаў рэвалюцыйную адозву. Выкладчык матэматыкі Міладоўскі быў арыштаваны і высланы ў Томск. Настаўніка геаграфіі Дамброўскага і штатнага ўрача гімназіі Францкевіча выслалі ў Сібір.

На 1 студзеня 1863 года ў гімназіі з падрыхтоўчым класам налічвалася 404 вучні. На працягу года паступілі 46 чалавек, а выбылі 294, з іх толькі 13 скончылі курс на-

²³ Глебов Иван. Историческая записка о Слуцкой гимназии..., с. 119.

вучання. На 1 студзеня 1864 г. тут засталіся ўсяго 156 вучняў, або 38 % складу папярэдняга года. 281 чалавек, або 62 % вучняў, у 1863 г. пакінулі сцены гімназіі. Выпуску ў 1864 г. зусім не было.

У хваляваннях (а большасць гімназістаў пакінулі сцены школы з-за іх) прымалі ўдзел не толькі гімназісты-католікі. Пра гэта сведчаць афіцыйныя статыстычныя даныя, змешчаныя на старонцы 120 кнігі І. Глебава.

Гады	Усяго	Па саслоўях					Па веравызнанню						
		дваран і чыноўнікаў	духоўнага звання	гарадскога саслоўя	сельскага саслоўя	ўрэжы	замежных асоб	праваслаўных	католікаў	лютэранцаў	кальвіністаў	іудзеяў	магаметаў
На 1 студзеня 1863 г.	404	361	3	20	10	1	9	58	286	2	55	1	2
На 1 студзеня 1864 г.	156	117	6	18	5	6	4	29	94	2	24	6	1
Выбылі з гімназіі на працягу 1863 г. — 294. З іх 13 сконч. курс і 281 не скончылі	294	266	2	10	9	1	6	41	220	—	31	1	1

З табліцы вынікае, што ў ліку тых, каго выключылі, і тых, хто выбыў з гімназіі па іншых прычынах, значную колькасць (41 чалавек) складалі вучні праваслаўнага веравызнання. Гэта лішні раз сведчыць, што паўстанню 1863 года спачувалі людзі розных веравызнанняў і што на Слуцчыне яно мела не чыста польскі характар, як сцвярджаюць тагачасныя афіцыйныя крыніцы і гісторыкі. У спісе асоб, якія знаходзіліся ў Слуцку пад следствам па справе паўстання, нямала прозвішчаў былых выхаванцаў гімназіі розных веравызнанняў.

Да снежня 1863 года паўстанне было задушана. У гэ-

тым жа годзе губернатар Мураўёў загадаў спыніць выкладанне польскай мовы ва ўсіх гімназіях Віленскай навучальнай акругі. Загад быў выкананы.

Апякун Віленскай навучальнай акругі Карнілаў у маі 1864 года падаў міністэрству асветы і губернатару дакладную запіску аб поўным падпарадкаванні Слуцкай гімназіі Віленскай навучальнай акрузе. У ёй прызнаецца, што навучэнцы Слуцкай школы прымалі ўдзел у «беспарадках» 1862—1863 гадоў. Вось што пісаў Карнілаў: «Слуцкая гімназія, якая ўтрымліваецца амаль выключна на сродкі ўрада, насуперак агульнай сістэме, прынятай урадам адносна мужчынскіх навучальных устаноў Заходняга краю, не знаходзіцца ў поўнай залежнасці ад навучальнага ведамства... Віленскі рэфарматарскі сінод карыстаецца правам прызначаць інспектара і некаторых настаўнікаў і загадвае гаспадарчай часткай установы, дае напрамак гімназіі і абмяжоўвае ў гэтых адносінах дзейнасць рускага дырэктара... Тутэйшыя рэфарматары (усе яны польскага паходжання) па свайму светапогляду і па сваіх палітычных імкненнях не складаюць выключэння з мясцовага польскага грамадства... Яны прымалі такі ж удзел у «мяцяжы», як і асобы рымска-каталіцкага веравызнання. У час мінулай смуты беспарадкі адбываліся і ў Слуцкай гімназіі, і інспектар гэтай установы быў арыштаваны па палітычнай справе. Пакідаць на далейшы час Слуцкую гімназію ў руках рэфарматарскага сінода было б шкодна і для навучальна-выхаваўчай справы, і для ўрада»²⁴.

Матывіруючы неабходнасць перадачы Слуцкай гімназіі ў поўную залежнасць Віленскай навучальнай акрузе, Карнілаў адзначаў, што ў Мінскай губерні асоб (абодвух полаў) рэфарматарскага веравызнання ўсяго 347 і што з 156 вучняў гімназіі да кальвінісцкага веравызнання належыць усяго 24, «тады як праваслаўных налічваецца 29,

²⁴ Глебов Иван. Историческая записка о Слуцкой гимназии..., с. 121—122.

да таго ж горад Слуцк размешчаны сярод суцэльна праваслаўнага насельніцтва і мае вялікую патрэбу на чыста рускую навучальную ўстанову з поўным камплектам рускіх выкладчыкаў»²⁵. Карнілаў ставіў пытанне і аб выдзяленні дадатковых сродкаў, бо да гэтага часу бюджэт Слуцкай гімназіі часткова папаўняўся за кошт асігнаванняў сінода.

10 лютага 1865 года Мураўёў паведаміў аб сваёй згодзе з вывадамі Карнілава і загадаў яму зараз жа цалкам падпарадкаваць Слуцкую гімназію Віленскай акрузе, пакінуўшы ў руках рэфарматарскага сінода толькі некаторыя другарадныя клопаты.

У першай палавіне лютага 1865 года была зроблена рэвізія гімназіі акруговым інспектарам, які 1 сакавіка 1865 г. падаў апекуну акт, дзе ставілася пытанне аб неабходнасці замяніць многіх настаўнікаў гімназіі выкладчыкамі рускага паходжання. Акт быў пададзены Мураўёву. Апошні даў распараджэнне: замяніць асобамі рускага паходжання інспектара Іжыцкага, настаўнікаў Калышу, Вагнера, Главацкага... Выкладанне закону божага рэфарматарскага веравызнання на польскай мове замянялася выкладаннем на рускай або на нямецкай мове — гледзячы на тое, як будзе зручна. Рэфарматарскай калегіі прапанавалі выдзеліць гімназіі сродкі для паляпшэння вучнёўскай бібліятэкі, каб там была дастатковая колькасць рускіх кніг²⁶. Гэта былі апошнія распараджэнні Мураўёва, бо ў канцы сакавіка 1865 г. ён паехаў у Пецярбург і падаў прапашэнне аб адстаўцы. 17 красавіка 1865 года пераемнікам яго быў прызначаны фон Каўфман. Ён выказаўся за неабходнасць ліквідаваць залежнасць Слуцкай гімназіі ад рэфарматарскага сінода. Свае меркаванні Каўфман паведаміў міністру асветы.

Зноў у справу Слуцкай гімназіі ўмяшаўся цар. Ён загадаў 8 ліпеня 1868 года пераўтварыць гімназію ў звычайную навучальную ўстанову.

²⁵ Глебов Иван. Историческая записка о Слуцкой гимназии..., с. 122.

²⁶ Там жа, с. 130—131.

Віталъ Карлавіч Цераскі.

Такім чынам з 1868 года Слуцкая гімназія цалкам перайшла ў разрад урадавых навучальных устаноў.

За рэфарматарскім сінодам было пакінута толькі права ўтрымліваць з дазволу начальства выкладчыка закона божага рэфарматарскага веравызнання. У 1882 годзе былі выкуплены ў сінода частка фундаментальнай бібліятэкі і будынак школы.

Сярод тых, хто скончыў Слуцкую гімназію ў 60-я гады, быў В. К. Цераскі (1849—1925) — выдатны спецыяліст у галіне астрафотаметрыі, прафесар, дырэктар Маскоўскай абсерваторыі (1890—1915). Ён вылі-

чыў велічыню Сонца і вызначыў ніжэйшую мяжу яго тэмпературы. Цераскі — аўтар шэрага выдатных прац па астраноміі.

ГІМНАЗІЯ У 1871—1900 ГАДАХ

У гэты час Слуцкая навучальная ўстанова працавала па навучальных планах і праграмах класічных гімназій таго часу.

З 1873/74 навучальнага года была павялічана плата за навучанне з 15 да 21 рубля (у звычайных класах) і з 10 да 14 рублёў у падрыхтоўчым. 24 мая 1874 года дырэктар гімназіі быў вызвалены ад загадвання ўсімі вучылішчамі Слуцкага і Бабруйскага павеатаў, якія перайшлі пад кант-

роль дырэкцыі народных вучылішчаў Мінскай губерні. У курс гімназіі была ўключана логіка, прыродазнаўства і гімнастыка. З 1889 года некалькі палепшылася выкладанне музыкі. Ужо к канцу 1890/91 навучальнага года тут былі свае два аркестры: духавы і струны (з 32 чалавек).

Калі ў палавіне XIX стагоддзя пераважную большасць вучняў гімназіі складалі дзеці дваран, то ў апошнія трыццацігоддзе назіраецца павелічэнне колькасці дзяцей гараджан і сельскіх багачоў. Вучняў праваслаўных у гэты перыяд (у асобныя гады) было больш, чым вучняў рымска-каталіцкага веравызнання. Такім чынам, польскі ўплыў з цягам часу ўсё слабеў і слабеў. Напрыклад, у 1876 годзе ў ліку вучняў праваслаўных было 74, а католікаў 132, а ў 1900 годзе праваслаўных вучняў налічвалася 104, а католікаў 82.

Каб даць больш поўнае ўяўленне аб арганізацыі навучальнага працэсу, выхаваўчай работы і наогул аб жыцці гімназіі ў гэты час, спынімся больш падрабязна на 1898/99 навучальным годзе.

Са справаздачы гімназіі за той год відаць, што ў школе працавалі восем звычайных і адзін падрыхтоўчы клас. Апошні ўтрымліваўся на сродкі ад збору за навучанне і за кошт субсіды гарадскога грамадскага кіравання. Плата за навучанне ў ім рэзка павысілася пасля 1873/74 года і складала 45 рублёў у год з вучня. Астатнія восем класаў утрымліваліся на сродкі казны і за кошт сум збору за навучанне.

К пачатку справаздачнага года ў гімназіі налічвалася 153 вучні. Аб залічэнні ў яе падалі прашэнні 40 чалавек, 5 з іх не вытрымалі ўступных іспытаў, а 4 не прынялі па іншых прычынах. 12 вучняў прыбыло з іншых гімназій. Такім чынам, усяго ў гімназіі было 196 вучняў.

У справаздачы падрабязна расказваецца пра фінансаванне гімназіі, пра яе штат, пра тыя прадметы, якія вучалі вучні. Дырэктар і інспектар, апрача сваіх прамых

абавязкаў, былі класнымі кіраўнікамі ў першым і трэцім класах (але не ўсе настаўнікі былі класнымі кіраўнікамі).

У раздзеле справаздачы «Памяшканні гімназіі і іх стан» адзначалася: «Галоўны мураваны будынак гімназіі па сваіх памерах не зусім адпавядае патрэбам добраўпарадкаванай сярэдняй навучальнай установы. У ім няма асобнага памяшкання для бібліятэкі, асобнага пакоя для захавання верхняга адзення вучняў, адсутнічае пакой для вартаўнікоў і склад для захавання дробных гаспадарчых прылад (крэйды, ануч, палавых шчотак і г. д.)». Ва ўпамянутым навучальным годзе педагогічны савет гімназіі правёў 52 пасяджэнні і абмяркоўваў такія пытанні, як прыём, звальненне і перавод у вышэйшыя класы вучняў, прызначэнне ім узнагарод за выдатныя поспехі і паводзіны, размеркаванне вучэбных прадметаў паміж выкладчыкамі, а таксама вучэбнага матэрыялу па класах, абмеркаванне тэм для пісьмовых работ на бліжэйшае паўгоддзе, разгляд поспехаў вучняў за чвэрць, выбар кніг і вучэбных дапаможнікаў для фундаментальнай бібліятэкі, вызваленне вучняў ад платы за навучанне і інш.

Як бачым, педсавет праводзіў пасяджэнні ледзь ці не два разы на тыдзень (52 пасяджэнні за 36 тыдняў). І гэта ў той час, калі ў школе працавалі яшчэ і прадметныя камісіі.

Прадметныя і класныя камісіі займаліся больш падрабязным абмеркаваннем пытанняў навучальнай справы. Прадметныя камісіі разглядалі вынікі экзаменацыйных работ, выкананне навучальных планаў і магчымыя змены ў іх, а класныя — прымалі меры, каб выкладанне аднаго прадмета не шкодзіла выкладанню іншых прадметаў, сачылі за тым, каб дамашнія заданні не былі цяжкімі для вучняў, каб у дні пісьмовых і кантрольных работ гімназісты не былі перагружаны заданнямі па іншых прадметах.

У справаздачным годзе гімназію скончылі 19 чалавек. Сярод іх Аляксандр Вострасаблін, Аляксандр Піерэль і Іван Чудоўскі. Па ўспамінах Язэпа Дылы, гэтыя і іншыя

вучні часта наведвалі кватэру пісьменніка-дэмакрата Абуховіча-Бандынэлі²⁷.

Што датычыцца выхаваўчай работы, то, згодна з афіцыйнымі данымі, яна была на належным узроўні. За 1898/99 навучальны год па паводзінах бал «5» атрымалі 162 вучні, або 80 %, «4» — 39, або 19,2 % і «3» — 2 вучні, або 0,99 %. (І тады ўжо захапляліся так званай праэнтаманіяй!) У справаздачы адзначалася: за год паводзіны вучняў трэба прызнаць добрымі, заўважаныя правіннасці мелі ў асноўным характар дзіцячых свавольстваў, «сур'езныя — заўважаліся як адзінкавыя з'явы».

Найбольш значнай падзеяй 1899 года быў вечар, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння А. С. Пушкіна. Захаваўся праграма ўсіх культурна-выхаваўчых мерапрыемстваў, з якіх відаць, што вечары праводзіліся па казёна-стандартнай форме. Напрыклад, вечар, прысвечаны А. С. Пушкіну, пачаўся з таго, што хор гімназістаў выканаў гімн «Коль славен наш господь», а закончыўся спяваннем «народнага гімна» «Боже, царя храни». Па такой схеме праводзіліся і іншыя мерапрыемствы.

3 ліпеня 1899 года на заключным пасяджэнні педсавета вучням, якія скончылі гімназію, былі ўручаны атэстаты сталасці і двухтомныя зборы твораў А. С. Пушкіна. Пры гэтым дырэктар гімназіі Іваноўскі, звяртаючыся да выпускнікоў, сказаў: «Даючы вам у гэты ўрачысты момант вашага жыцця разам з атэстатамі сталасці бессмяротныя творы нашага паэта, я выказваю поўную ўпэўненасць, што вы будзеце заўсёды мець іх пры сабе ў якасці настольнай кніжкі і цалкам пранікнецеся тымі ідэямі, якія ў гэтых творах па-мастацку адлюстраваны». У творах А. С. Пушкіна ён бачыў «незвычайную рэлігійнасць і павагу да прастола».

У прамове міжвольна была выказана праўда аб наспяванні ў краіне рэвалюцыйнай сітуацыі: «Вам, безумоўна, вядомы вельмі сумныя факты, якімі ў бягучым годзе была парушана правільная плынь жыцця амаль ва ўсіх вышэйшых навучальных установах імперыі. Гэтыя беспарадкі

сведчаць пра тое, што моладзь забыла аб сваім першым абавязку — вучыцца, а не рабіць скандалы і дэманстрацыі... Вы не павінны ператвараць храм навукі ў арэну ўсякіх агіднасцей і абуральных парушэнняў парадку і грамадскага спакою... Цвёрда памятайце, што ў нас ёсць моцная ўлада, якая заўсёды мае поўную магчымасць утаймаваць розныя з вашага боку спробы да парушэння строю вучэбнага жыцця. Ваша справа толькі вучыцца... Вы, напрыклад, не закліканы ні да вырашэння, ні нават да абмеркавання якіх-небудзь дзяржаўных ці палітычных пытанняў... Вы не павінны гэтак жа падпадаць пад уплыў розных зламысных людзей...» Не ведаў у той час М. М. Іваноўскі, што праз 5—6 гадоў даручаная яму навучальная ўстанова зробіцца цэнтрам рэвалюцыйнай прапаганды сярод вучнёўскай моладзі Слуцка. Але, мусіць, адчуваў гэта, бо яго прмова прасякнута страхам перад рэвалюцыяй.

Каб захаваць вучняў і насельніцтва горада ад уплыву рэвалюцыйных ідэй, гімназія праводзіла «народныя чытанні»: падарожжа нашчадка цэсарэвіча на ўсход у 1890—1891 гады; пачатак хрысціянства на Русі і святы Уладзімір; Пётр Вялікі; імператрыца Кацярына II; Айчынная вайна 1812 года; вялікі пост; жыццё Мікалая Чудатворца; святыні Вільні і г. д. Зразумела, большасць гэтых тэм мала каго магла задаволіць. Таму дапытлівыя гімназісты групаваліся ў той час вакол А. Р. Абуховіча-Бандынэлі, графа, які адмовіўся ад сваіх маёнткаў і пісаў на «мужыцкай» мове.

А. Р. Абуховіч-Бандынэлі доўгі час вучыўся ў Швейцарыі, Францыі, дасканала валодаў усімі асноўнымі мовамі Еўропы. Да сваіх вучняў ён ставіўся як да роўных, улічваў іх узровень, узрост і інтарэсы. Значна пазней падобным метадам выхавання будзе карыстацца выдатны савецкі педагог В. А. Сухамлінскі.

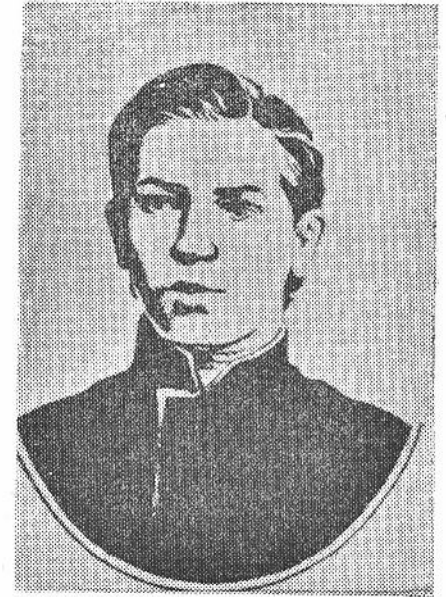
Гімназісты П. Карповіч, Я. Дыла і іншыя збіраліся на кватэры Абуховіча-Бандынэлі. Ён вёў з імі гутаркі, чытаў свае творы, пераклады, выязджаў на прыроду, даючы

ўзор культуры, высакародства, свабодалюбства і нянавісці да ўсякіх форм прыгнёту.

Не выпадковы, напрыклад, той факт, што яго былы вучань П. Карповіч пасля замаху на міністра асветы Багалева трымаў сябе на судзе ўпэўнена, з пачуццём уласнай годнасці. Ён заявіў, што страляць у міністра ён лічыў сваім маральным абавязкам, бо гэта рэакцыянер, які здаў у салдаты 183 студэнты. Ва ўсім гэтым нельга не адчуць вывучку школы Абуховіча-Бандынэлі, які выхаваў не толькі рэвалюцыянера Карповіча. Праз гэту школу прайшоў вядомы хірург Ярэміч, які быў запрошаны на пасаду Наркома аховы здароўя БССР у першым складзе ўрада, але пасаду заняць не паспеў, бо раптоўна памёр...

Канчалася XIX стагоддзе. Слуцкая гімназія ішла на сустрач рэвалюцыі разам з усёй Расіяй. Многія вучні гімназіі прымалі актыўны ўдзел у рэвалюцыйным руху. (На жаль, да гэтага часу не сабраны яшчэ больш-менш поўныя звесткі пра ўсіх выпускнікоў Слуцкай гімназіі за ўсе трыста гадоў яе працы ў дарэвалюцыйны час. Але пра некаторых з іх мы маем звесткі.)

8 жніўня 1981 года ў газеце «Шлях Ільіча» з'явіўся артыкул кандыдата гістарычных навук Э. Карніловіча «На эшафот з усмешкай», у якім расказвалася пра былога вучня гімназіі І. І. Младзецкага.

І. І. Младзецкі.

Пасля выключэння з апошняга класа гімназіі за рэвалюцыйную дзейнасць І. І. Младзецкі аб'ездзіў многія гарады Расіі, займаючыся прыватнымі ўрокамі. Па сваіх палітычных поглядах ён належаў да рэвалюцыянераў-нарадавольцаў. Працуючы выхавальнікам сына прафесара Акадэміі мастацтваў Свярчкова (у Царскім Сяле пад Пецярбургам), Младзецкі наладзіў летам 1879 года кантакты з арганізацыяй «Народная воля». У хуткім часе яго выслалі са сталіцы. Вярнуўшыся ў Беларусь, І. І. Младзецкі спыніўся ў Мінску, дзе больш за тыдзень знаходзіўся пад арыштам. Выкарыстаўшы абставіны, былы случкі гімназіст схапіў у паліцэйскім упраўленні пісталет і знік. У хуткім часе ён зноў аказаўся ў Пецярбургу, дзе сустрэўся з А. Д. Міхайлавым — членам выканаўчага камітэта «Народнай волі» і прапанаваў яму свае паслугі для здзяйснення якога-небудзь тэрарыстычнага акта. Не дачакаўшыся адказу, І. І. Младзецкі вырашыў дзейнічаць самастойна. Ён накіраваўся да дому, дзе жыў граф М. Т. Ларыс-Мелікаў, прызначаны царом старшынёй Вярхоўнай распарадчай камісіі па барацьбе супраць рэвалюцыйнага руху. Вечарам, калі Ларыс-Мелікаў вяртаўся пасля даклада ад Аляксандра II, І. І. Младзецкі выстраліў у шэфа жандараў і параніў яго.

Вестка аб замаху на Ларыс-Мелікава і аб магчымым смяротным пакаранні І. І. Младзецкага ўсхвалявала Пецярбург. Рускі пісьменнік Усевалад Гаршын у дзень вынясення прыговору І. І. Младзецкаму напісаў пісьмо Ларысу-Мелікаву, у якім прасіў дараваць былому случкаму гімназісту. Падобныя звароты да Ларыс-Мелікава былі і ад іншых асоб, але нішто не дапамагло. Пецярбургскі ваенна-акруговы суд прыгаварыў І. І. Младзецкага да пакарання смерцю праз павешанне. 22 лютага 1880 года прыговор быў прыведзены ў выкананне на Сямёнаўскім плацы ў Пецярбургу.

Пакаранне смерцю рэвалюцыянера не запалохала сапраўдных барацьбітоў за вызваленне народа. Вядомая рэ-

валюцыянерка Вера Фігнер з захапленнем пісала, што Младзецкі «памёр на эшафоце з усмешкай героя».

Сярод выпускнікоў і вучняў гімназіі гэтага перыяду мы сустракаем П. У. Карповіча, які пасля вучобы ў гімназіі паступіў у Маскоўскі ўніверсітэт, адкуль быў выключаны ў 1896 годзе за ўдзел у маніфестацыі з выпадку паўгоддзя Хадынскіх падзей. У выніку замаху на жыццё міністра Багалевава быў асуджаны на 20 гадоў катаргі, адкуль уцёк. Карповіч загінуў у 1917 годзе, вяртаючыся з Англіі ў Расію на параходзе, які падарваўся на міне.

Са сцен школы выйшаў К. А. Петрусевіч, вядомы адвакат, які абараняў на судзе ў 1908 г. Якуба Коласа, у 30-я гады выступаў на судзе ў абарону Максіма Танка, якога ўлады буржуазнай Польшчы абвінавачвалі ў рэвалюцыйнай дзейнасці. Ён быў дэлегатам Першага з'езда РСДРП. Петрусевіч з'яўляецца прататыпам Петруневіча ў трылогіі Я. Коласа «На ростанях».

Тут атрымаў адукацыю А. Р. Бржазоўскі, доктар медыцынскіх навук, аўтар капітальнай працы «Прыватная хірургія» (скончыў гомназію ў 1889 годзе).

У Слуцкай гімназіі вучыўся Я. Л. Дыла, беларускі пісьменнік, Нарком працы ў першым складзе ўрада Беларускай ССР: (За рэвалюцыйную дзейнасць быў выключаны з гімназіі.) У 1981 годзе выйшаў том яго выбраных лі-

К. А. Петрусевіч.

А. Р. Бржазоўскі.

таратурных твораў, сярод якіх некалькі драм і ўрыўкі з рамана «На шляху з варагаў у грэкі». Я. Л. Дыла памёр у 1973 годзе на 93-м годзе жыцця ў Саратаве.

Адукацыю ў Слуцкай гімназіі атрымаў І. М. Чудоўскі, прафесійны беларускі рэвалюцыянер. Яго бацька М. М. Чудоўскі працаваў выкладчыкам матэматыкі ў гэтай гімназіі, сябраваў з А. Р. Абуховічам-Бандынэлі, займаўся навуковай дзейнасцю. Сам Іван Мікалаевіч загінуў у час рэвалюцыйных баёў 1917 года.

1 студзеня 1982 года штоднёвік «Літаратура і мастацтва» апублікаваў артыкул Лідзіі Арабей «Дарога вяла на поўнач», у якім расказваецца пра тое, як былі адшуканы кніжкі Л. С. Сеўрука з дароўнымі надпісамі Янкі Купалы. На адной кніжцы Я. Купала напісаў: «Вельмі паважанаму прафесару Л. С. Сеўруку ў довад прызнання яго прац і думак, пакладзеных на карысць маці-Беларусі і яе нешчасліваму народу».

Хто такі Лёанід Сафоніевіч Сеўрук, якога глыбока паважай выдатны беларускі паэт?

Л. С. Сеўрук нарадзіўся ў засценку Сорагі (цяпер Слуцкі раён), у 1885 годзе з залатым медалём скончыў Слуцкую гімназію і паступіў у Пецябургскі універсітэт. Пасля гэтага працаваў выкладчыкам у Пецябургскім сіроцкім інстытуце. Ён аўтар шэрага падручнікаў па прыродазнаўству, некаторыя з якіх па некалькі разоў перавыдаваліся ў дарэвалюцыйны час. Л. С. Сеўрук склаў кніжку па батаніцы на беларускай мове, аказваў матэрыяльную дапамогу выдавецкай суполцы «Загляне сонца і ў наша аконца». Гэта Л. С. Сеўрук, якому некалі аказваў матэрыяльную дапамогу настаўнік М. Д. Пратапопаў, са сваімі сябрамі ў 1910 годзе прывёз з Пецябурга помнік і ўстанавіў на магіле настаўніка. Сын Л. С. Сеўрука, рускі савецкі літаратурны крытык, загінуў на фронце ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Яго імя ўвекавечана на мемарыяльнай дошцы ў будынку Саюза пісьменнікаў СССР.

Я. Л. Дыла.

М. М. Чудоўскі.

Пра творчасць крытыка Сеўрука пісала ў свой час «Літаратурная газета».

У 1876 годзе Слуцкую гімназію скончыў Браніслаў Белаблоцкі (1861 — 1888), рэвалюцыянер-дэмакрат, сацыёлаг і літаратурны крытык. У час навучання ў Пецябургскім універсітэце і Пецябургскай акадэміі мастацтваў (займаўся адначасова) удзельнічаў у рабоце гуртка «Народная воля». Ён удзельнік гуртка, што перакладаў «Капітал» К. Маркса на польскую мову. У сваіх літаратурна-крытычных творах Белаблоцкі падкрэсліваў класавы характар літаратуры.

У 1896 годзе гімназію скончыў Л. М. Клейнбарт (1875—1950), рускі савецкі крытык, публіцыст. Друкаваўся з 1902 года. Ён напісаў «Нарысы народнай літаратуры», «Нарысы рабочай журналістыкі» і кнігу «Малая Беларусь». Клейнбарт садзейнічаў выхаду ў свет у дарэвалюцыйны час зборніка вершаў Янкі Купалы «Шляхам жыцця».

У канцы XIX стагоддзя Слуцкую гімназію скончылі браты Ачапоўскія. Адзін з іх — Станіслаў Уладзіміравіч быў выдатным савецкім акулістам.

У газеце «Голас Радзімы» ад 28 студзеня 1982 г. быў надрукаваны артыкул журналіста У. Сазановіча «Бачу святло...», у якім ён падрабязна расказвае пра жыццё і дзейнасць С. У. Ачапоўскага.

С. У. Ачапоўскі нарадзіўся 22 лютага 1878 года ў вёсцы Ёдчыцы былога Слуцкага павета. У 1896 годзе ён закончыў

гімназію з залатым медалём і паступіў у Ваенна-медыцынскую акадэмію — старэйшы цэнтр рускай медыцынскай думкі. Вясной 1897 года Ачапоўскі ўпершыню быў удзельнікам масавага выступлення рабочых супраць царызму.

Летам 1901 года С. У. Ачапоўскі здаў выпускныя экзамены і атрымаў званне «лекара з адзнакай», маючы ў экзаменацыйным лісце сярод 36 «пяцёрак» адну «чацвёрку» — па багаслоўю. У 29 гадоў Ачапоўскі стаў доктарам медыцынскіх навук. З восені 1909 года і да апошніх дзён свайго жыцця ён працаваў у вочным аддзяленні Краснадарскай вайскавай бальніцы, пасля рэвалюцыі перайманай у краявую. Стаўшы арганізатарам кафедры вочных хвароб пры Кубанскім універсітэце, ён быў яе нязменным кіраўніком на працягу чвэрці стагоддзя. У 1926 годзе вучоны быў узнагароджаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга. Выдатны хірург і акуліст зрабіў 35 тысяч аперацый, аказаў дапамогу больш чым 400 тысячам хворым... З 1941 года С. У. Ачапоўскі — дэпутат Вярхоўнага Савета СССР. Імя С. У. Ачапоўскага (памёр у 1945 г.) было прысвоена Краснадарскай краёвай клінічнай бальніцы, дзе ўстаноўлены і помнік яму.

Асобнае месца ў спісах выкладчыкаў займае імя сціплага настаўніка-падзвіжніка М. Д. Пратапова, які скончыў Слуцкую гімназію ў 1850 годзе. З лютага 1864 па кастрычнік 1888 года ён працаваў спачатку настаўнікам, а потым інспектарам гімназіі. Пры яго матэрыяльнай падтрымцы вучыліся ў гімназіі, а потым ва універсітэтах Расіі дзеці з бедных сем'яў. І таму не выпадкова, што ўдзячныя вучні прывезлі з Пецябурга помнік настаўніку. На помніку эпітафія: «Подзвігам была твая дзейнасць. Настаўніку-чалавеку».

Нельга не ўспомніць У. Я. Сядова, які працаваў настаўнікам і адначасова быў сакратаром педагагічнага савета гімназіі. Ён выдаў друкарскім спосабам некалькі гадавых справаздач пра стан Слуцкай гімназіі, якія сталі каш-

тоўнымі дапаможнікамі па гісторыі развіцця сярэдняй адукацыі на Беларусі.

Выдатным педагогам быў І. А. Глебаў, які працаваў настаўнікам гісторыі з 1890 па 1902 год. (У канцы XIX стагоддзя прафесары Пецярбургскага універсітэта адзначалі добрую падрыхтаванасць па гісторыі выхаванцаў Слуцкай гімназіі.) І. А. Глебаў — аўтар фундаментальнай працы «Историческая записка о Слуцкой гимназии с 1617—1630—1901 гг.». Ён напісаў нарыс па гісторыі Слуцка, які быў апублікаваны ў 1904 годзе ў «Виленском вестнике». У пачатку XX стагоддзя І. А. Глебаў некаторы час працаваў выкладчыкам у Вільні, а потым дырэктарам гімназіі ў Гродна. Апошні раз яго бачылі ў Слуцку ў 1915 годзе, калі ён эвакуіраваўся на ўсход у сувязі з наступленнем немцаў.

ГІМНАЗІЯ У ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ

На жаль, у Слуцку амаль не захавалася архіўных дакументаў, якія характарызуюць работу гімназіі з 1900 па 1917—1919 гады. Таму пры вывучэнні гэтага перыяду прыходзілася абавірацца больш на ўспаміны былых вучняў. Так, з 1906 па 1915 год у гімназіі вучыўся жыхар Слуцка Д. В. Дубіскі (памёр у 1973 г.). Ён многа расказваў пра жыццё гімназіі ў гэты перыяд. З яго дапамогай удалося аднавіць прозвішчы выкладчыкаў і іншыя факты. У той час гімназія працавала ў адпаведнасці з адзінымі для Расіі палажэннямі і жыццё яе было тыповым для правінцыйных гімназіяў.

У пачатку XX стагоддзя жыццё ў гімназіі было асабліва бурным. Слуцкі краязнавец Л. Т. Трухан (1884—1972), які да рэвалюцыі працаваў сакратаром павятовага суда, расказваў, што манархісты тады ў адрас гімназіі кідалі пап-рокі: «Каго тут рыхтуюць? Забойцаў міністраў!..» (Маецца на ўвазе забойства міністра асветы Багалева.)

У маі 1905 года большавіцкая газета «Вперед», якая выходзіла ў Жэневе, пісала: «Вучні сярэдніх школ працяг-

ваюць энергічна абараняць свае правы і патрабуюць неабходных рэформ, яны не жадаюць працягваць навучанне «ў атмасферы бяспраўя». Яны аб'ядноўваюцца, падаюць петыцыі, бастуюць, але петыцыі іх гучаць цяпер не просьбай, а патрабаваннем і суправаджаюцца пагрозамі, што «ў выпадку незадавальнення іх патрабаванняў вучні пакідаюць за сабою права аказаць на ўрад уздзеянне спосабам па іх меркаваннях. Падобная петыцыя, якая суправаджалася пагрозамі, была складзена і ў маленькім і глухім горадзе Слуцку. Падача петыцыі суправаджалася агульнай дэманстрацыяй усіх сярэдніх школ горада. Нават малыя дзеці вырашылі самі выступіць на абарону сваіх правоў, не спадзеючыся ўжо больш на дапамогу сваіх бацькоў». (Фотакопія газеты «Вперед» захоўваецца ў фондах Слуцкага краязнаўчага музея.)

Хваляванні і забастоўкі ў Слуцку пачаліся яшчэ ў лютым 1905 года. Кульмінацыйнага пункту яны дасягнулі ў кастрычніку 1905 года, калі ў горадзе пачаліся масавыя выступленні рабочых і рэвалюцыйна настроеных гімназістаў. 11 кастрычніка 1905 года вучні старэйшых класаў гімназіі аб'явілі забастоўку ў знак пратэсту супраць вобыску ў аднаго з іх. Забастоўшчыкі былі выключаны з гімназіі. 12 кастрычніка яны сілай спынілі заняткі ва ўсіх класах. Пасля гэтага былі выключаны і тыя, хто спачуваў забастоўшчыкам.

Вось як апісваў 2 лістапада 1905 года падзеі тых дзён Мінскі губернатар у сваім данясенні ў дэпартамент паліцыі: «11 кастрычніка ў Слуцку пасля вялікай пераменкі вучні класічнай гімназіі спынілі заняткі і разышліся па дамах. На наступны дзень тыя гімназісты, якія забаставалі, даведаўшыся, што ў малодшых класах заняткі працягваюцца, уварваліся ў будынак гімназіі, разламалі ўваходныя дзверы і, спыніўшы заняткі, прымусілі вучняў разысціся. На сходках, арганізаваных спачатку ў памяшканні гімназіі, а потым на двары яе, на якіх прысутнічалі і пабочныя асобы, было пастаноўлена не прыступаць да ўрокаў у да-

лейшым, пакуль не будуць прыняты ў гімназію выключа-
ныя вучні.

13 кастрычніка ў горадзе пачалася ўсеагульная забас-
тоўка, у якой прынялі ўдзел гандлёвыя і прамысловыя
ўстановы, рабочыя ўсіх майстэрняў і двух паравых млыноў.
З'явіўшыся на адной з вуліц, натоўп стачачнікаў са спя-
ваннем і крыкамі накіраваўся да гарадскога вучылішча,
але пры з'яўленні вайсковага патруля ўсе разышліся. Сле-
дам за тым натоўп сабраўся зноў і, калі павялічыўся за
1000 чалавек, забастоўшчыкі сумесна з вучнямі правялі
перад будынкам гімназіі дэманстрацыю, якая суправаджа-
лася крыкамі «Ура!» і кіданнем уверх шапак; на патраба-
ванне паліцыі разысціся натоўп адказаў крыкамі: «Стра-
ляйце, усё роўна не разыземся». (Фотакопія данясення
захоўваецца ў фондах Слуцкага краязнаўчага музея.)

Далей мінскі губернатар расказваў, як ваенны патруль
разагнаў дэманстрацыю, прычым 20 чалавек былі затрыма-
ны, але пры гэтым «15 вучняў уварваліся ў калідор гімна-
зіі і некім з іх быў разбіты флакон з хлорыстым вадаро-
дам».

Падобныя дэманстрацыі праводзіліся на працягу ўсяго
дня (13 кастрычніка) у розных частках горада. 14 каст-
рычніка зноў пачаліся дэманстрацыі, якія перараслі ва
ўзброеныя сутычкі з паліцыяй. У горадзе чуліся пісталет-
ныя выстралы, паліцэйскага ўрадніка невядомага асобы па-
ранілі выстралам з пісталета...

Дэманстрацыі з актыўным удзелам гімназістаў працяг-
валіся ў горадзе 15 і 16 кастрычніка, але яны былі раз-
гнаны паліцыяй.

Вось што расказваецца пра падзеі ў Слуцку ў данясен-
ні таго ж губернатара: «Калі разнесліся весткі пра мані-
фест 17 кастрычніка, па вуліцах горада пачаўся ўзмоцне-
ны рух; раздавалася спяванне «Марсельезы» і рабочых пе-
сень; у розных месцах гаварыліся антыўрадавыя прамовы,
выказвалася незадавальненне канстытуцыяй, пралетарыят
заклікаўся да адкрытай барацьбы супраць капіталу і бур-

жуазіі. Такія дэманстрацыі працягваліся да позняй ночы.

19 кастрычніка на вуліцах з'явіліся натоўпы людю, пе-
раважна рабочага класа. Яны спявалі «Марсельезу» і мес-
цамі спыняліся, каб выслухаць прамоўцаў... Па навучаль-
ных установах, дзе працягваліся заняткі, хадзілі эмісары
і патрабавалі спыніць урокі. (Ролю эмісараў выконвалі
гімназісты старэйшых класаў. — *P.P.*)

20, 21, 22 кастрычніка ў Слуцку натоўпам моладзі пры
ўдзеле рабочых арганізаваны шэраг антыўрадавых дэ-
манстрацый. Пры руху натоўпу гаварыліся гарачыя пра-
мовы, якія заканчваліся заклікамі: «Далоў самаўладства!
Далоў Дзяржаўную думу! Далоў рускую канстытуцыю!
Няхай жыве дэмакратычная рэспубліка!», пры гэтым гарэ-
лі агні і кідаліся ракеты. 22 кастрычніка з самай раніцы
пачаўся ўзмоцнены рух па вуліцах, сярод натоўпу былі вы-
кінуты чырвоныя сцягі... Прамоўцы заклікалі «звергнуць»
дзяржаўны лад і весці адкрытую барацьбу з урадам».

З цытаванага дакумента яскрава відаць, што гімназіс-
ты прымалі актыўны ўдзел у рэвалюцыйных выступлен-
нях 1905 года.

Хваляванні ў сценах Слуцкай гімназіі адбываліся і ў
1906 годзе. Так, 16 сакавіка 1906 года гімназісты пратэс-
тавалі супраць смяротнага прыговору лейтэнанту Шмідту.

Вось як гэта апісваў у сваім данясенні 11 красавіка
1906 года ў міністэрства асветы папячыцель Віленскай на-
вучальнай акругі: «Яшчэ раніцай 16 сакавіка на першых
двух уроках заўважаны быў чакальны і неспакойны на-
строй вучняў некаторых класаў; на перапынку перад трэцім
урокам з VI класа выйшла група вучняў, да якіх далучы-
ліся гімназісты з іншых класаў; гэта група, загардзіўшы
ніжні калідор, сканцэнтравалася каля лесвіцы, якая вядзе
на другі паверх. Вучань VI класа Баранчык Іван нечака-
на разгарнуў надзеты на палку чорны сцяг, даўжынёй у
1,5 аршына і шырынёй у аршын, з чырвонымі каёмкамі і
паласой па дыяганалі; на гэтай паласе чорнымі літарамі
было надрукавана: «Далоў смяротнае пакаранне», а на са-

мым сцягу белымі літарамі: «Памяць змагарам, якія палі за свабоду». Пачулася гучнае спяванне рэвалюцыйнага марша «Вы жертвою палі в борье роковой» вучнямі, якія згрупаваліся каля сцяга. Інспектар гімназіі Пранікаў, стрымліваючы вучняў, якія хлынулі з другога канца калідора, тэрмінова паслаў службыцеля да дырэктара на верхні паверх у настаўніцкі пакой. Там каля дзвярэй стаяў дырэктар і назіраў за парадкам у актавай зале. Спускаючыся па лесвіцы і з цяжкасцю накіроўваючы натоўп вучняў па класах, дырэктар прыйшоў у ніжні калідор ужо пасля таго, як вучань VII класа Ратнер паспеў пракрычаць наступныя словы: «Таварышы, мы пратэстуем супраць смяротнага пакарання Шмідта, Пуліхава і іншых, супраць усялякіх абмежаванняў свабоды... Няхай жыве рускі рэвалюцыйны рух». Гэтыя словы былі падхоплены крыкамі «Ура!» і спяваннем дэманстрантаў.

На допыце ў дырэктара многія з гімназістаў заявілі, што яны «лічылі сваім маральным абавязкам выказаць пратэст супраць смяротнага пакарання». «У наступныя дні, асабліва 17 і 18 сакавіка, сярод вучняў была заўважана агітацыя. Нават вучні VIII класа хваляваліся, увесь час адпрошваліся выйсці з урока і заходзілі на перапынках у іншыя класы; узмоцнены нагляд за агітатарамі даў многа клопатаў інспекцыі і дырэктару». (Фотакопія данясення знаходзіцца ў Слуцкім краязнаўчым музеі.)

Былы вучань гімназіі Д. В. Дубіскі расказваў: «Памятаю, у 1906—1907 гадах і пазней у Слуцку была нелегальная перасоўная бібліятэка, якой карысталіся гімназісты і жыхары горада. У ёй можна было ўзяць забароненыя кніжкі. Былі там творы Крапоткіна, Сцепняка-Краўчынскага і інш.»

Выпускнікі Слуцкай гімназіі прымалі актыўны ўдзел у рэвалюцыйных падзеях 1905 года ў розных гарадах Расіі. Вось адзін з яркіх прыкладаў.

У канцы 1981 года ў Слуцкай газеце з'явіўся артыкул

пра актыўнага ўдзельніка першай рускай рэвалюцыі, былога вучня гімназіі А. Ф. Чэскага.

Пасля сканчэння гімназіі А. Ф. Чэскі паступіў на прыродазнаўчы факультэт Маскоўскага ўніверсітэта, дзе зарэкамендаваў сябе таленавітым хімікам. У час першай рускай рэвалюцыі ён узначаліў адну з баявых дружын, якая ў дні снежаньскага паўстання вяла баі на барыкадах Чырвонай Прэсні ў Маскве. У пачатку 1906 года А. Ф. Чэскі быў членам Маскоўскага ваеннага тэхнічнага бюро РСДРП. У час арышту на яго кватэры была знойдзена «поўная лабараторыя для вырабу выбуховых рэчываў». Аляксандру Фёдаравічу ў час арышту ўдалося ўцячы і перабрацца ў Пецябург, дзе ён звязаўся з бальшавікамі.

У мястэчку Куакала ў Фінляндыі, дзе ў той час жыў і працаваў У. І. Ленін, А. Ф. Чэскі і яго сябры арганізавалі школу-лабараторыю. Будучы вопытным аружэйнікам, Чэскі добра наладзіў у школе работу. Бліжэйшым яго памочнікам стаў былы слуцкі гімназіст Альфрэд Нейман. 16 мая 1907 года па даносу правакатара А. Ф. Чэскі і яго сябры былі арыштаваны. Судовы працэс цягнуўся доўга. Актыўная ўдзельніца першай рускай рэвалюцыі С. М. Познер пісала: «Усе паводзіны Чэскага на судзе, дзе ён трымаўся з вялікай рэвалюцыйнай мужнасцю, вызначаліся імкненнем выгарадзіць таварышаў. Ён усё браў на сябе». Толькі 10 месяцаў вытрымаў Чэскі ў адзіночнай камеры Трубяцкага бастыёна Петрапаўлаўскай крэпасці. У сакавіку 1909 года ён памёр...

У 1914 годзе пачалася першая сусветная вайна. У 1915 годзе Слуцк стаў прыфрантавым горадам. Гімназія эвакуіравалася ў Пензу. У яе будынку размясціўся штаб 2-й рускай арміі. (Старэйшая школа вярнулася з эвакуацыі праз 10 месяцаў, у 1916 годзе.)

Летам 1917 года ў Слуцку была заснавана Першая беларуская гімназія. Пры камплектаванні гэтай навучальнай установы некаторыя вучні з класічнай гімназіі перайшлі ў яе.

У Першай беларускай гімназіі вучыўся вядомы беларускі пісьменнік Ян Скрыган. У яго апавяданні «След гумаваых шын» праўдзіва паказваюцца некаторыя моманты з жыцця гэтай навучальнай установы.

У рэвалюцыйных падзеях 1917 года актыўны ўдзел прымалі і слуцкія гімназісты. Былы сакратар Першай беларускай гімназіі К. Е. Чарнушэвіч успамінае: «Яшчэ ў дні Лютаўскай рэвалюцыі 1917 года ў Слуцкай мужчынскай гімназіі быў утвораны першы ў горадзе вучнёўскі рэвалюцыйны камітэт. На жаль, я ўжо забыў прозвішчы вучняў, якія ўваходзілі ў гэты орган. Вучнёўскі рэвалюцыйны камітэт гімназіі перш за ўсё пачаў арганізоўваць такія камітэты ў іншых навучальных установах горада. Памятаю такі выпадак: прадстаўнікі камітэта мужчынскай гімназіі прыйшлі ў вышэйшае пачатковае вучылішча, дзе ў той момант быў і я. Яны прыйшлі з мэтай утварыць тут рэвалюцыйны вучнёўскі камітэт, але інспектар вучылішча Антон Юрэвіч хацеў не дапусціць іх да вучняў. Ён сказаў гімназістам: «Трэба вучыцца, а не займацца глупствам». Нягледзячы на гэта, вучнёўскі рэвалюцыйны камітэт у вышэйшым вучылішчы ўсё ж быў утвораны. Рэвалюцыйныя камітэты праводзілі сходы, арганізоўвалі ўдзел вучняў у гарадскіх мітынгах».

...Устанаўленне Савецкай улады на Случчыне было праведзена мірным шляхам. Калі была атрымана вестка з Петраграда аб перамозе Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, раніцай 26 кастрычніка адкрылася экстраннае пасяджэнне Слуцкага Савета. Савет пераважнай колькасцю галасоў прыняў прапанаваную бальшавікамі рэвалюцыю і цалкам падтрымаў Саўнарком на чале з У. І. Леніным²⁸. У тыя дні ў горадзе часта праводзіліся мітынгі, у якіх прымалі ўдзел вучні школ, у тым ліку і гімназісты. На мітынгах і маніфестацыях выкрываліся лозунгі: «Няхай жыве Савецкая ўлада! Ура Леніну!»

²⁸ Грыцкевіч А. П. Слуцк. — Мн., 1970, с. 51.

У лютым 1918 г. Слуцк быў заняты легіянерамі Доўбар-Мусніцкага, пазней — нямецкімі войскамі. У снежні 1918 г. Чырвоная Армія вызваліла горад, а ў 1919 г. яго акупіравалі беларуска-польскія паліцэйскія падраздзяленні. Класічную гімназію выселілі з будынка. У ім заснавалі польскую гімназію, а класічная ў час акупацыі вымушана была некаторы час працаваць у памяшканні жаночай гімназіі. (Жаночая гімназія была ўтворана ў 1907 г. на базе чатырохкласнага жаночага вучылішча.) Заняткі ішлі ў дзве змены. Днём працавала жаночая гімназія, а вечарам — класічная.

У пачатку 20-х гадоў класічная гімназія была зліта з Першай беларускай гімназіяй і пераўтворана ў школу другой ступені, а потым у сямігодку.

Вось некаторыя выпускнікі Слуцкай гімназіі 1900—1918 гадоў.

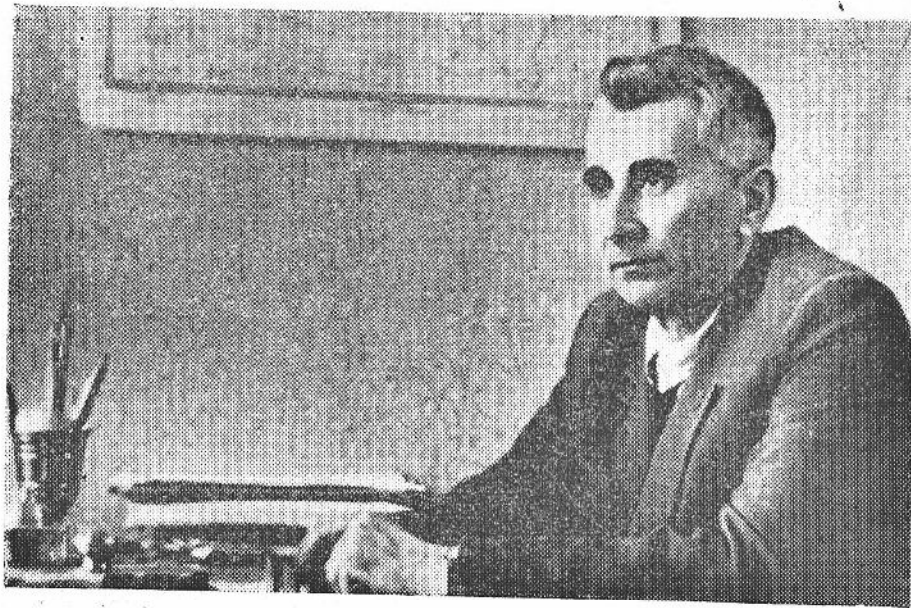
У. А. Дубовік, генерал-лейтэнант, удзельнік грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў; працаваў выкладчыкам у Ваеннай акадэміі імя Фрунзе, узначальваў ваенную дэлегацыю СССР у АНН, быў ваенным аташэ ў ЗША.

Анатоль Фядзюшын, доктар біялагічных навук, заслужаны дзеяч навукі РСФСР, прафесар Омскага сельскагаспадарчага інстытута. Пяру Фядзюшына належаць 219 апублікаваных прац па біялогіі. Ён аўтар манаграфіі «Птушкі Беларусі».

²⁹ Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, т. IX, с. 593.

У. А. Дубовік.

І. А. Сяржанін.

Іван Сяржанін, член-карэспандэнт АН БССР, доктар біялагічных навук, прафесар.

ШКОЛА № 1 У 1917 — 1941 ГАДАХ

Вялікая Кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя паклала пачатак новаму перыяду ў развіцці чалавецтва. Упершыню за шматвяковую гісторыю працоўных масы ўзялі ўладу ў свае рукі. Камуністычная партыя і Савецкая ўлада ў першых сваіх дэкрэтах і пастановах звярнулі ўвагу на неабходнасць утварэння Камісарыята народнай асветы. 9 лістапада 1917 года быў падпісаны дэкрэт Савета народных камісараў аб утварэнні Дзяржаўнай камісіі па адукацыі, якой даручалася распрацоўка законапраектаў па народнай асвеце. Тады ж быў прыняты зварот

да насельніцтва і да тых, хто вучыцца і вучыць. У гэтых дакументах гаварылася пра неабходнасць у кароткі тэрмін ліквідаваць непісьменнасць шляхам утварэння новых школ і ўвядзення ўсеагульнага абавязковага і бясплатнага навучання.

У студзені 1918 года пры Саветах рабочых і сялянскіх дэпутатаў пачалі стварацца аддзелы народнай асветы, якім падпарадкоўваліся ўсе віды школ. У студзені 1918 года спецыяльным дэкрэтам школа была аддзелена ад царквы. Яна стала свецкай. Катэгарычна забаранялася выкладанне рэлігійных веравучэнняў ва ўсіх навучальных установах. У маі 1918 года пастановай Савецкага ўрада ўводзілася сумеснае абучэнне мужчын і жанчын, а ў ліпені таго ж года ўсе навучальныя ўстановы перадаваліся Народнаму камісарыяту асветы.

Выступаючы ў 1918 годзе на з'ездзе настаўнікаў-інтэрнацыяналістаў, У. І. Ленін гаварыў: «Настаўніцкая армія павінна паставіць сабе гіганцкія асветніцкія задачы, і перш за ўсё стаць галоўнай арміяй сацыялістычнай асветы. Трэба вызваліць жыццё, веды ад падпарадкавання капіталу, ад іга буржуазіі. Нельга абмяжоўваць сябе рамкамі вузкай настаўніцкай дзейнасці... Задача новай педагогікі — звязаць настаўніцкую дзейнасць з задачай сацыялістычнай арганізацыі грамадства»³⁰.

Кастрычніцкая рэвалюцыя адкрыла шлях да ведаў дзецям працоўных. Упершыню за 300 гадоў існавання Слуцкая навучальная ўстанова шырока адчыніла дзверы для дзяцей рабочых і сялян. Сярод вучняў, якія даношвалі яшчэ гімназіцкую форму, з'явіліся сялянскія хлопцы ў сярмягах, латаных кашулях і даматканых портках. У гісторыі Слуцкай школы пачынаўся якасна новы этап — савецкі.

Вядома, што яшчэ 16 кастрычніка 1918 года Усерасійскі Цэнтральны Выканаўчы Камітэт зацвердзіў «Палажэнне аб адзінай працоўнай школе». Гэта «Палажэнне» і

³⁰ Ленін У. І. Поўны збор твораў, т. 27, с. 409.

«Дэкларацыя аб адзінай працоўнай школе» вызначылі сутнасць новай сістэмы школьнай адукацыі. Згодна з гэтым дакументам, школа карэнным чынам перабудоўвалася: упершыню за гісторыю чалавецтва пры прыёме ў школу аддавалася перавага дзецям рабочых і бяднейшых сялян, адмянялася плата за навучанне, скасоўваліся і ліквідаваліся ўсе віды і тыпы дарэвалюцыйных школ і ўстанаўлівалася адзіная працоўная школа; уздымалася ідэя выхавання ў дзяцей пачуццяў калектывізму і патрыятызму. Усе гэтыя прынцыпы новай школы былі замацаваны і развіты ў праграме ВКП(б), прынятай VIII з'ездам партыі.

Нямецкая і беларуская акупацыі не далі магчымасці адразу правесці новыя прынцыпы ў жыццё беларускіх школ. Толькі 14 лютага 1919 года на нарадзе, скліканай Наркаматам асветы БССР, была прынята пастанова аб распаўсюджванні на Беларусь «Палажэння аб адзінай працоўнай школе». З гэтага часу замест старых гімназій і іншых тыпаў школ стваралася працоўная школа дзвюх ступеней: першая — для дзяцей ад 8 да 13 гадоў (5-гадовы курс навучання) і другая — для дзяцей ад 13 да 17 гадоў (4-гадовы курс навучання).

16 лютага 1922 года Наркамат асветы БССР, кіруючыся дырэктывамі ЦК КП(б)Б і пастановай II Усебеларускага з'езда Саветаў, прыняў пастанову аб наступнай сістэме адукацыі ў рэспубліцы: «Прызнаць асноўнай школай рэспублікі сямігадовую агульнаадукацыйную і політэхнічную школу, якая ахоплівае дзяцей ад 8 да 15 гадоў і падрыхтоўвае іх да прафесійнай адукацыі ў чатырохгадовых тэхнікумах.

Школы другой ступені, пераўтвораныя з вышэйшых гарадскіх вучылішчаў, рэарганізуюцца ў сямігодкі. Школы другой ступені, пераўтвораныя з сярэдніх школ (гімназій, рэальных вучылішчаў і г. д.), пры рэарганізацыі ў сямігадовыя павінны «адсекчы» дзве групы, з тым, каб вучняў з іх размясціць у тэхнікумах. Ніжэйшыя пачатковыя школы, калі яны не аб'яднаны са школамі другой сту-

пені, паступова дабудоўваюцца да сямігодкі шляхам штогадовага ўтварэння новых груп»³¹.

Як канкрэтна ў школе № 1 праводзіліся ў жыццё гэтыя важныя пастановы партыі і ўрада?

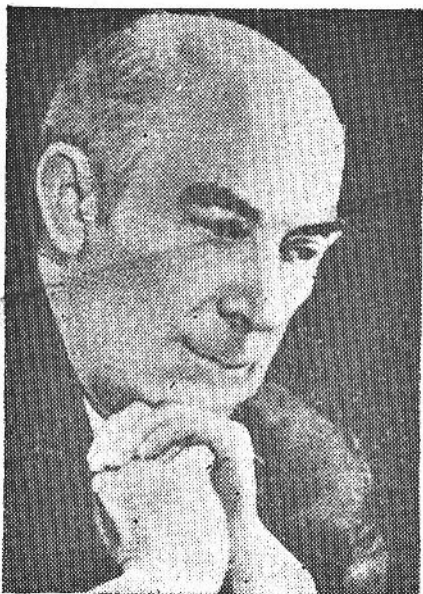
На жаль, не захаваліся дакументы, якія характарызуюць работу школы з 1917 па 1920 год. Вядома, што ўладаранне буржуазнай Польшчы працягвалася да 15 ліпеня 1920 года. Таму мы маем падставы меркаваць, што 1920/21 навучальны год фактычна быў у Слуцку першым навучальным годам савецкага перыяду.

16 жніўня 1922 года «Звязда» змясціла аб'яву аб наборы навучэнцаў у сямігадовыя школы Слуцка і Слуцкага павета. У ёй між іншым паведамлялася, што з пачатку навучальнага года ў горадзе і павеце будуць функцыяніраваць толькі сямігадовыя школы (узамен былых школ другой ступені), якія ставяць мэтай даць агульную адукацыю і развіццё, падрыхтаваць для паступлення ў тэхнікумы і ў вышэйшую школу.

Як ужо адзначалася, пры пераўтварэнні гімназій і рэальных вучылішчаў у сямігадовыя школы прадугледжвалася дзве групы «адсякаць», а вучняў з іх размясціць у тэхнікумах. Але ў Слуцку ў той час тэхнікума яшчэ не было. Таму тут працэс пераўтварэння гімназіі ў сямігадовую школу зацягнуўся практычна да 1927 года.

Заслужаны настаўнік БССР, пенсіянер А. Н. Цыбулька, які ў той час вучыўся ў былой гімназіі, успамінае: «1922—1925 навучальныя гады былі пераходным часам у жыцці школы. У гэты перыяд яна паступова пераўтваралася з сярэдняй у сямігодку. Яшчэ ў 1924 годзе існаваў восьмы клас. (Да рэвалюцыі гімназія была васьмігадовай.) У 1922—1924 гадах у школе выкладалася французская мова для тых, хто некалі яе вывучаў у гімназіі. Астатнія вучылі нямецкую мову. У 1922—1923 гадах яшчэ прыкладна палавіна вучняў даношвала гімназіцкую форму, а астатнія былі апрануты хто ў што».

³¹ Часопіс Наркамата асветы БССР, 1922, № 4, с. 26.

Г. С. Бярозка.

У 1925—1927 гадах пры слуцкай школе № 1 працавалі двухгадовыя агульнаадукацыйныя курсы, якія давалі сярэдняю адукацыю. Яны спынілі сваю работу ў 1927 годзе, калі ў горадзе быў створаны педагагічны тэхнікум. Такім чынам, былая гімназія практычна да 1927 года заставалася сярэдняй школай: да 1925 года ў ёй працавалі класы, якія не было куды «адсекчы», а з 1925 па 1927 — старэйшыя класы былі ў форме агульнаадукацыйных курсаў.

Важным момантам у жыцці школы быў той факт, што ў 1922—1923 гадах у яе будынку летам працавалі настаўніцкія курсы, на якіх у 1923 годзе на працягу месяца

чытаў лекцыі і праводзіў семінары па беларускай літаратуры Якуб Колас. Ён чытаў у актавай зале школы слухачам курсаў сваю паэму «Новая зямля», якая ў той час яшчэ не была надрукавана.

Першым савецкім дырэктарам школы з'яўляўся С. А. Бярозка, былы інспектар вышэйшага гарадскога вучылішча, бацька савецкага пісьменніка Георгія Бярозкі. Цікава, што Колас першым заўважыў талент Георгія. Ён пазнаёміўся з будучым пісьменнікам на кватэры яго бацькі. У пісьме да жонкі Колас расказваў пра маладога Бярозку, выказваў захапленне яго фэнаменальнай памяццю і параўноўваў яго з Максімам Багдановічам...

У пачатку 20-х гадоў у школе была створана дзіцячая арганізацыя «Спартак». Яе члены называліся «спартакаў-

цамі». Работа ў арганізацыі будавалася прыкладна так, як у піянерскіх арганізацыях. Пазней спартакаўцаў пачалі называць піянерамі. Прыём у піянерскую (і спартакаўскую) арганізацыі быў даволі строгі.

Першым кіраўніком піянераў школы № 1 была камсамолка Люба Фрумкіна, а шэфам атрада — ваенны камісар Слуцка К. П. Кротаў. Піянеры хадзілі ў паходы, праводзілі «кастры», ваенныя гульні, спявалі рэвалюцыйныя песні.

З першых піянераў школы выйшаў С. Бураў (камандаваў падводнай лодкай, а потым быў ваенна-марскім аташэ ў Англіі), П. Н. Штэрнаў (супрацоўнік ЦК КПСС), Л. Ача-лоўскі (працаваў загадчыкам аддзела прамысловасці Мінскага аблвыканкома) і шмат іншых вядомых дзеячаў.

У 1925 годзе ў школе ўпершыню была створана вучнёўская камсамольская арганізацыя. Яе роля ў жыцці школы была значнай, тым больш, што камуністаў сярод выкладчыкаў на той час яшчэ не было.

На камсамольцаў школы (а іх было ўсяго 3) ускладалася вялікая адказнасць. «Яшчэ шмат было людзей, — расказвае А. Н. Цыбулька, першы сакратар школьнай камсамоліі, — якія гаварылі, што хутка вернуцца старыя парадкі і ўсіх камсамольцаў і піянераў будуць вешаць, забіваць і паліць. Але на ўсё гэта мы не звярталі ўвагі, былі бясстрашнымі камсамольцамі. Цяжэй было дома, бо бацькі нашы многа перажывалі: іх таксама палохалі. Але нашымі сэрцамі і розумам валодаў вялікі Ленін, яго ідэі, яго барацьба за справу рабочых. І мы гатовы былі памерці за справу рабочых, за партыю, створаную Леніным. Многа чыталі палітычнай літаратуры, сістэматычна праводзілі сходы, выступалі з дакладамі, ставілі пастаноўкі, былі настаўнікамі на пунктах лікбеза. Настаўнікі часта з намі раіліся...»

Такім чынам, камсамольская арганізацыя школы была ў той час тым цэнтральным звяном, праз якое партыя аказвала свой ідэалагічны ўплыў на работу школы. Сярод вы-

кладчыкаў яшчэ шмат было былых настаўнікаў гімназіі, і камсамольцы ў вядомай меры кантралявалі ідэйны напрамак урокаў гэтых выкладчыкаў.

Вялікай уладай у 1923—1925 гадах карыстаўся вучнёўскі старастат. На педсаветы школы запрашаліся камсамольцы і старасты класаў. Дырэктар часта раіўся з імі па пытаннях навучання і выхавання.

У школе практыкавалася вучнёўскае самакіраванне. Планы работы, розныя мерапрыемствы складаліся і планаваліся не толькі дырэктарам і настаўнікамі, але і старастамі, камсамольскай і піянерскай арганізацыямі.

Першая сусветная вайна і падзеі грамадзянскай вайны амаль не кранулі матэрыяльную базу былой гімназіі. Захаваўся будынак, фундаментальная бібліятэка, абсталяванне фізічнага і іншых кабінетаў.

У Мінскім абласным дзяржаўным архіве захаваліся ўсяго тры справы Слуцкага гарадскога аддзела народнай адукацыі за перадваенныя гады: звесткі аб колькасці школ і вучняў за 1928—1929 гады; перапіска з сямігодкамі і прафтэхвучылішчамі за той жа перыяд і пратаколы педагогічных саветаў школ, пратаколы настаўніцкіх нарад і канферэнцый за 1928—1930 гады. Ёсць у гэтых матэрыялах і некалькі гадавых справаздач школ.

З архіўных матэрыялаў відаць, што ў 1928/29 навучальным годзе ў горадзе працавалі шэсць сямігодак, чатыры прымітывы (пачатковыя школы), прафтэхшкола, вячэрняя школа рабочай моладзі і некалькі пунктаў ліквідацыі непісьменнасці і малапісьменнасці.

На 18 верасня 1928 года ў школе №1 было 390 вучняў, у тым ліку 8 камсамольцаў і 47 піянераў.

У пачатку 1930 года 1-я і 3-я сямігодкі аб'ядналіся ў першую аб'яднаную беларускую сямігодку імя 14 расстраляных партызан.

З гісторыі развіцця савецкай школы вядома, што 5 верасня 1931 года ЦК ВКП(б) прыняў пастанову «Аб пачатковай і сярэдняй школе». У ёй гаварылася: «Карэнны не-

дахоп школы ў дадзены момант заключаецца ў тым, што навучанне ў школе не дае дастатковага аб'ёму агульнаадукацыйных ведаў, недавальняюча вырашаецца задача падрыхтоўкі для тэхнікумаў і для вышэйшай школы досыць адукаваных людзей, якія добра валодаюць асновамі навук»³². ЦК партыі асудзіў «тэорыю адмірання школы» і метадычнае пражэкцёрства.

25 жніўня 1932 года ЦК ВКП(б) прыняў пастанову «Аб вучэбных праграмах і статуте для пачатковых і сярэдніх школ», дзе асуджаўся «лабараторна-брыгадны» метады і іншыя недахопы ў рабоце школ. То былі гады першых пяцігодак. Краіна мела патрэбу ў адукаваных людзях, партыя і ўрад прымалі канкрэтныя меры для паляпшэння работы школ. Пытанне аб рабоце школ у лістападзе 1932 года разглядалася на Пленуме ЦК КП(б)Б, была прынята спецыяльная пастанова Наркамата асветы БССР, згодна з якой у 1932 годзе першая школа Слуцка з сямігадовай пачала паступова пераўтварацца ў сярэднюю. У гэтым годзе ўпершыню пасля перапынку з'явіўся ў школе восьмы клас. Першы выпуск яна зрабіла ў 1935 годзе.

Завуч школы І. І. Барысевіч успамінае (успаміны педагога, які больш за 30 гадоў працаваў у СШ № 1, маюць важнае значэнне для аднаўлення некаторых старонак гісторыі школы, бо архіўныя дакументы за перадваенныя гады не захаваліся): «Працаваць у сярэдняй школе № 1 я пачаў з 1 верасня 1937 года. У той час колькасць вучняў у школе дасягала 790—800 чалавек. У перадваенныя гады школа лічылася адной з лепшых у горадзе. Усе нашы выпускнікі паступалі ў вышэйшыя навучальныя ўстановы Масквы, Ленінграда, Мінска, а выпускалі мы кожны год па 50—60 чалавек. Выкладанне навук, апрача рускай мовы і літаратуры, вялося на беларускай мове. Паспяховасць у 1940 годзе складала 84 %. Гэта быў самы высокі

³² Дырэктывы ВКП(б) і пастановы Савецкага ўрада аб народнай адукацыі 1917—1947 гг. — М., 1947, с. 152.

паказчык у горадзе. У школу ахвотна ішлі дзеці і з суседніх мікрараёнаў.

У перадваенныя гады школа была добра забяспечана неабходнымі вучэбнымі дапаможнікамі і абсталяваннем. Вялікую дапамогу адміністрацыі школы аказвалі школьныя грамадскія арганізацыі.

Партыйнай арганізацыі ў школе тады яшчэ не існавала. Сярод выкладчыкаў было ўсяго два камуністы: С. М. Палічанскі і С. С. Мендзялевіч. Яны ўваходзілі ў агульнагарадскую школьную партыйную арганізацыю. Вучнёўская камсамольская арганізацыя была досыць вялікая. Яна шмат рабіла для паляпшэння вучэбна-выхаваўчай работы ў школе. Камсамольская арганізацыя і вучнёўскі камітэт займаліся пытаннямі дысцыпліны, паспяховасці, арганізацыяй мастацкай самадзейнасці. Нашы самадзейныя артысты выступалі на прадпрыемствах і ў калгасах раёна. У 1939—1940 гадах школьны калектыў мастацкай самадзейнасці дабіўся добрых вынікаў на абласных і рэспубліканскіх алімпіядах. Выступленні нашых вучняў перадавалі па мясцоваму і рэспубліканскаму радыё. Некалькі вучняў ездзілі выступаць у Маскву. К 1941 году ў школе меліся 24 класакамплекты па 30—35 і 40 вучняў. Амаль усіх класаў (ад I да X) было па два. Агульная колькасць вучняў дасягала 840—850 чалавек. Школа мела даволі вялікую бібліятэку, спартыўную залу. Матэрыяльнае забеспячэнне настаўнікаў было добрым. Недзе ў 1935 годзе ўсім нам павысілі заробную плату амаль у два разы.

Ці былі недахопы ў рабоце? Вядома, былі. Памятаю, вельмі часта мяняліся дырэктары школы. З некалькіх дзясяткаў настаўнікаў школы вышэйшую адукацыю мелі ўсяго 5—6 чалавек.

...У суботу 21 чэрвеня 1941 года наш школьны калектыў мастацкай самадзейнасці выступаў у зале гарадскога Савета. Там адбіралі лепшыя нумары на рэспубліканскі агляд мастацкай самадзейнасці. 22 чэрвеня 1941 года ў 10 гадзін раніцы мы павінны былі ехаць у Мінск. Нам вылучылі

дзве аўтамашыны. Але раніцай 22 чэрвеня пранеслася ўжо чутка пра пачатак вайны. Паездку ў Мінск адмянілі. Гарана даў загад падрыхтаваць школу пад шпіталь. Мы вынеслі ўсе парты, дошкі і іншае абсталяванне. Пад абед у горадзе з'явіліся ўжо бежанцы з Брэста і іншых мясцін. Іх часова размясцілі ў будынку школы. 26 чэрвеня 1941 года горад занялі фашысты.

Нямецкае камандаванне выселіла са школы бежанцаў і размясціла ў ёй свой шпіталь. Абсталяванне школы, бібліятэка і вучэбныя дапаможнікі былі знішчаны акупантамі».

На франтах Вялікай Айчыннай вайны са зброяй у руках змагаліся сотні былых вучняў случкай школы. Многія з іх былі ўзнагароджаны ордэнамі і медалямі. Шмат выхаванцаў школы загінулі ў баях супраць нямецка-фашысцкіх акупантаў.

У баях на Курскай дузе камандаваў дывізіяй былы вучань школы генерал Уладзімір Дубовік. Пад Сталінградам і на поўдні біў ворагаў са сваіх гармат падпалкоўнік артылерыі Пятро Чухонскі, які скончыў школу ў 20-я гады. Актыўнымі ўдзельнікамі вайны былі выпускнікі школы палкоўнікі Рыгор і Апанас Бойка і многія іншыя. Па дарогах вайны прайшоў вядомы пісьменнік Георгій Бярозка — аўтар кніжак «Ноч палкаводца», «Мацней за атам», «Дом настаўніка» і інш.

А. С. Вечар.

С. А. Косберг.

Слуцкая СШ № 1 дала пуцёўку ў жыццё А. С. Вечару — акадэміку АН БССР, аўтару кнігі «Асновы фізічнай біяхіміі», зборніка вершаў «Қола дзён» і іншых прац. А. С. Вечар прысвяціў слуцкай школе вершаваны твор «Мая гімназія».

Тут атрымаў сярэдняю адукацыю М. П. Лобан — беларускі савецкі пісьменнік і мовазнаўца. Адзін са складальнікаў беларуска-рускага і руска-беларускага слоўнікаў і «Правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», аўтар раманаў і апавесцей «На парозе будучыні», «Гарадок Устронь»

і інш. У 20-я гады ў школе № 1 вучыўся С. А. Косберг — доктар тэхнічных навук, лаўрэат Ленінскай прэміі, Герой Сацыялістычнай Працы, відны спецыяліст у галіне авіяцыйных і ракетных рухавікоў. У час Вялікай Айчыннай вайны рухавікі канструкцыі Косберга ставіліся на многіх марках баявых самалётаў. У 1946—1965 гадах пад кіраўніцтвам С. А. Косберга створана серыя ракетных рухавікоў, якія былі ўстаноўлены на апошніх ступенях ракет-носьбітаў, што выводзілі ў космас пілатуемыя караблі, штучныя спадарожнікі Зямлі і аўтаматычныя станцыі. Адзін з кратэраў на адваротным баку Месяца носіць яго імя. Імем С. А. Косберга называецца вуліца ў Слуцку.

Слуцкую школу скончыў С. Г. Ліхадзіеўскі — доктар філалагічных навук, беларускі савецкі паэт, літаратуразнаўца і перакладчык. З 1963 года ён загадваў кафедрай

зарубежнай літаратуры Рэспубліканскага педагагічнага інстытута рускай мовы і літаратуры ў Ташкенце. Ён аўтар зборнікаў вершаў і паэм «Чырванеюць вішні», «Рокаты дальняй прыстані», «Мы — маладая гвардыя», даследаваў праблемы крытычнага рэалізму ў французскай літаратуры, сувязі беларускай і ўзбекскай літаратур, перакладаў на беларускую мову паасобныя творы Гётэ, Гейнэ і інш.

У школе № 1 вучыўся савецкі філосаф П. Ф. Пратасеня, які ў 1944—1947 гадах узначалваў Мінскі дзяржаўны педінстытут імя Горкага, а з 1962 года працаваў загадчыкам кафедры марксісцка-ленінскай філасофіі Беларускага політэхнічнага інстытута. П. Ф. Пратасеня ўдзельнічаў у рабоце XV Сусветнага філасофскага кангрэса ў Варне (1973 г.). Ён аўтар шматлікіх прац па пытаннях дыялектычнага матэрыялізму і філасофскіх праблемах прыродазнаўства.

Са сцен школы выйшаў заслужаны ўрач БССР, беларускі савецкі хірург, Герой Сацыялістычнай Працы, дэпутат Вярхоўнага Савета БССР 5-га склікання, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны У. Ю. Мірончык (жыве і працуе ў Гродна).

У 1941 годзе скончыў слуцкую школу С. Е. Савіцкі, прафесар, рэктар Віцебскага тэхналагічнага інстытута лёгкай прамысловасці.

ШКОЛА У ПАСЛЯВАЕННЫ ЧАС

Пры адступленні гітлераўскія акупанты спалілі галоўны будынак школы. Заставаўся толькі драўляны флігель і ў памяшканні гарадской пажарнай каманды захавалася частка лавак і школьных дошак, перавезеных туды ў першыя дні вайны. За час гаспадарання нямецка-фашысцкіх захопнікаў школа страціла маёмасці на 649 553 рублі (акт страт знаходзіцца ў Слуцкім архіве).

Ужо ў першыя дні пасля вызвалення горада органы Савецкай улады пачалі рыхтавацца да 1944/45 навучальнага

года. У дырэктывым пісьме Мінскага аблана ад 22 ліпеня 1944 года адзначалася: нямецка-фашысцкія захопнікі разбурылі школы, дзіцячыя ўстановы, бібліятэкі, дзеці на працягу трох гадоў не вучыліся, і задача органаў народнай асветы заключаецца ў тым, каб ліквідаваць «вынікі гаспадарання немцаў у галіне народнай адукацыі». У гэтым пісьме даваліся канкрэтныя ўказанні па аднаўленню работы школ.

І. І. Барысевіч успамінае: «Адразу ж пасля вызвалення горада ад нямецкіх акупантаў гарадскі аддзел народнай асветы даручыў мне падрыхтаваць школу да заняткаў. Паколькі галоўны будынак яе быў знішчаны, мы рыхтавалі драўляны флігель. Настаўнікі, вучні і іх бацькі дружна ўзяліся за працу. Мы засыпалі ямы, варонкі ад бомбаў і снарадаў, зашклілі вокны, падрамантавалі дзверы, прывезлі парты і дошкі. Недзе 15 жніўня я перадаў школу першаму яе пасляваеннаму загадчыку Дзятловічу Антону Васільевічу».

У жніўні 1944 года была, як звычайна, праведзена настаўніцкая нарада, на якой педагогаў пазнаёмілі з загадамі аб новых правілах для вучняў, адмене славеснай сістэмы ацэнкі паспяховасці і паводзін і ўвядзенні лічбавай пяцібальнай сістэмы.

Заняткі ў школах горада пачаліся 1 верасня 1944 года. Аднавіць цалкам работу сярэдняй школы № 1 адразу не ўдалося з-за адсутнасці памяшканняў. У яе флігелі пачала працаваць беларуская пачатковая школа № 1.

Са справаздачы за 1944/45 навучальны год відаць, што школа працавала 201 дзень. У першы год пасля вызвалення ў ёй налічвалася 6 класакамплектаў са 196 вучнямі.

У наступныя навучальныя гады колькасць вучняў у школе павялічылася да 304 чалавек.

На канец навучальнага года ў школьнай бібліятэцы налічвалася 164 кнігі, школа мела ўсяго чатыры класныя пакоі, агульная плошча якіх складала 288 м².

У 1944—1949 навучальных гадах у школе працавала 8

настаўнікаў. Загадчыкам тут увесь час быў А. В. Дзятловіч. Ніхто з выкладчыкаў не меў вышэйшай адукацыі, а ў некаторых не было нават сярэдняй педагагічнай (яны прайшлі толькі трохмесячныя настаўніцкія курсы).

У 1949/50 навучальным годзе школа была адноўлена як 1-я руская сярэдняя агульнаадукацыйная. Дырэктарам прызначылі Л. М. Кузняцова. (Цяпер персанальны пенсіянер, заслужаны настаўнік БССР.) Гадавая справаздача за 1949/50 навучальны год сведчыць, што ў першы год пасля аднаўлення сярэдняй школы ў ёй было 816 вучняў. Значна павялічылася колькасць класакамплектаў (да 21 класа). У школе ў гэтым навучальным годзе працавалі 28 настаўнікаў, з якіх 9 мелі вышэйшую адукацыю і 5 — незакончаную вышэйшую. Сярод настаўнікаў налічвалася 3 члены ВКП(б). Гэта дало магчымасць утварыць партыйную арганізацыю. Сакратаром яе быў настаўнік Ф. С. Басалыга. Выпуску ў 1949/50 навучальным годзе яшчэ не было, бо са старэйшых класаў у школе існаваў толькі VIII клас.

Партыйная арганізацыя школы і дырэкцыя ўжо ў першы год пасля аднаўлення яе як сярэдняй прымалі меры для пашырэння палітычнага і культурнага кругагляду настаўнікаў. У школе працаваў гурток па вывучэнню гісторыі ВКП(б), для настаўнікаў былі прачытаны лекцыі аб дыялектычным матэрыялізме, а таксама на літаратурна-знаўчыя тэмы: «Аб жыцці і дзейнасці М. Лермантава», «Маякоўскі — адзін з лепшых паэтаў савецкай эпохі» і інш., былі створаны метадычныя секцыі настаўнікаў малодшых класаў, мовы і матэматыкі.

Партыйная арганізацыя, дырэкцыя школы разам з бацькоўскім камітэтам прымалі захады да выканання рашэнняў партыі і ўрада аб усеагульнай сямігадовай адукацыі. Многа ўвагі звярталася на вывучэнне матэматыкі, моў і на фізічнае выхаванне вучняў. Шмат школьнікаў уваходзілі ў розныя прадметныя гурткі.

У наступным, 1950/51 навучальным годзе назіраюцца

значныя зрухі ў справе вучэбна-выхаваўчай работы. Колькасць настаўнікаў з вышэйшай адукацыяй павялічылася да 23 (толькі 13 выкладчыкаў мелі сярэдняю адукацыю), шмат увагі адводзілася метадычнай рабоце. Усё гэта дало станоўчыя вынікі.

1950/51 навучальны год на «4» і «5» закончыў школу 151 чалавек (з 876). Праўда, агульны лік непаспяваючых вучняў заставаўся яшчэ адносна вялікім. У гадавой справаздачы адзначалася, што прычына гэтага заключалася ў тым, што не на належную вышыню было пастаўлена выкладанне некаторых прадметаў, слаба праводзіўся кантроль за працай настаўнікаў, не заўсёды прымяняліся на ўроках наглядныя дапаможнікі.

Каб пераадолець недахопы ў рабоце, дырэкцыя школы пры падрыхтоўцы да новага навучальнага года ўдзяліла шмат увагі набывццю наглядных дапаможнікаў, фізічных, хімічных і іншых прыбораў...

Не будзем падрабязна спыняцца на ўсіх навучальных гадах пасляваеннага перыяду ў рабоце школы, звернемся да 1965/66 навучальнага года, калі яна рыхтавалася адзначыць свой 350-гадовы юбілей. К гэтаму часу тут было абсталявана 5 кабінетаў: фізічны, хімічны, біялагічны, дамаводства і машыназнаўства. Быў утвораны метадычны куток і куток перадавога вопыту з багатым матэрыялам па вучэбнай і выхаваўчай рабоце.

У школе працавалі 9 прадметных і 12 тэхнічных гурткоў.

Вучні паспяхова выступалі на абласных і гарадскіх алімпіядах па матэматыцы, фізіцы, хіміі і замежнай мове.

Школьная бібліятэка налічвала 6 тысяч грамадска-палітычных і мастацкіх кніг.

Школа значную ўвагу ўдзяляла працоўнаму навучанню сваіх выхаванцаў. Напрыклад, на вучэбна-доследным участку плошчай 0,5 гектара быў пладова-ягадны гадавальнік і сад, дзе паспяхова праводзіліся доследныя работы. Па іх выніках школа некалькі гадоў запар была ўдзельні-

цай Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўкі, а гурток юных натуралістаў узнагароджваўся дыпламам I ступені Мінскага аблвыканкома.

Вялікая ўвага надавалася фізічнаму выхаванню вучняў. Тут была спартыўная зала, стадыён з футбольнай, валебольнай і баскетбольнай пляцоўкамі. За дасягненні ў фізічнай культуры і спорце было заваёвана 11 пераходных кубкаў. У 1967 годзе 31 спартсмен змагаўся за гонар горада на абласных спаборніцтвах, 6 былі на рэспубліканскіх. 3 выпускнікоў школы 3 чалавекі сталі членамі спартыўных зборных каманд рэспублікі.

Вялікая работа праводзілася па эстэтычнаму выхаванню. У школе быў створаны сімфанічны аркестр. На III рэспубліканскім аглядзе мастацкай самадзейнасці вакальны актэт дзяўчынак атрымаў званне лаўрэата, а два вучні сталі дыпламантамі.

Да 1965 года педагогі выдалі 12 нумароў рукапіснага метадычнага часопіса, дзе расказвалі аб перадавым вопыце настаўнікаў школы. Выкладчыкі падрыхтавалі больш за 150 метадычных распрацовак. Значэнне многіх з іх выдзіла за рамкі школы (большую частку метадычных прац настаўнікаў перадалі ў гарадскі педагагічны кабінет).

Настаўнікі школы павышалі свой ідэйна-палітычны ўзровень у двух семінарах, дзе вывучалі матэрыялы па камуністычнаму выхаванню юнацтва, дзяліліся перадавым вопытам на семінарах, наведвалі адкрытыя ўрокі.

З добрымі вынікамі закончыў педагагічны калектыў 1965/66 навучальны год. На канец года ў школе налічвалася 905 вучняў (каля 40 % з іх закончылі навучальны год на «4» і «5»). Выпушчана было са школы і пераведзена ў наступныя класы 866 вучняў, 114 вучняў атрымалі пасведчанні аб сярэдняй адукацыі. Больш чым 50 % здалі выпускныя экзамены на «добра» і «выдатна».

Разам з атэстатамі аб сярэдняй адукацыі вучні атрымалі пасведчанні токараў, шафёраў, слесараў, прадаўцоў і швеяў. Гэты поспех быў дасягнуты дзякуючы дапамозе прадпрыемстваў горада, шэфаў школы.

Летам 1967 года школа ўрачыста адзначыла свой 350-гадовы юбілей.

З 1960 па 1977 год у будынку сярэдняй школы № 1 працавала міжраённая завочная сярэдняя школа. Мы, камуністы-настаўнікі гэтай школы, уваходзілі ў партыйную арганізацыю 1-й школы і прымалі актыўны ўдзел у яе рабоце, так што жыццё старэйшай школы Беларусі давялося вывучаць не толькі збоку...

У 1980 годзе было закончана будаўніцтва новага галоўнага корпуса школы на 1176 месц. Дзяржава асігнавала на будаўніцтва 780 тысяч рублёў. Цяпер у школе абстаўлена 35 сучасных класных пакояў, ёсць актавая зала на 240 месц, спартыўная зала, сталовая на 208 месц, а ў падвальным памяшканні — цір. Закончана будаўніцтва школьнага стадыёна. Школа мае ўсе прадметныя кабінеты і лабаранцыя пакоі пры іх.

У будынку былой гімназіі, які ўдала спалучаны з новым корпусам цёплым пераходам, на першым паверсе размясцілася школьная майстэрня, а на другім — у былой актавай зале гімназіі, дзе некалі Якуб Колас чытаў для слухачоў настаўніцкіх курсаў рукапіс паэмы «Новая зямля», — абсталяваны музей.

У 1983/84 навучальным годзе ў школе працавалі 32 звычайныя, два падрыхтоўчыя класы і дзве групы падоўжанага дня.

Згодна са справаздачай школы за гэты навучальны год, у ёй навучаліся 1279 чалавек. 50,1 % вучняў скончылі навучальны год на «4» і «5», 159 — толькі на «5».

У школе кожны трэці настаўнік — член КПСС. Намаганні камуністаў накіраваны на фарміраванне ў вучняў навуковага светапогляду, вялікай адданасці камуністычным ідэалам, выхаванню падростаючага пакалення на прыкладзе жыцця і дзейнасці У. І. Леніна, баявых і працоўных традыцыяў Камуністычнай партыі і савецкага народа.

Асабісты прыклад камуністаў дазваляе адміністрацыі школы ў цесным узаемадзеянні з партыйнай арганізацыяй

ствараць у калектыве работнікаў школы творчы настрой, дзелавы мікраклімат. Апораі камуністаў службы камсамольская арганізацыя. У школе 29 настаўнікаў-камсамольцаў.

Тут праводзіцца вялікая работа па ваенна-патрыятычнаму выхаванню вучняў. Дзякуючы стараннай паўсядзённай рабоце педагогаў многія юнакі сталі афіцэрамі Савецкай Арміі.

Сёмы год лагер працы і адпачынку «Равеснік» займае ў сацыялістычным саборніцтве прызавяя месцы, узнагароджаны дыпламам Міністэрства асветы БССР.

Многа добрых спраў на ўліку камсамольскай і піянерскай арганізацый. Вучні збіраюць шмат макулатуры, металому, упарадкавалі школьны стадыён. Устаноўлены цесныя шэфскія сувязі з заводам «Эмальпосуд», РБУ-4, аўтакабінатам № 2. У школьных вучэбных майстэрнях вучні выконваюць заказы завода «Эмальпосуд» па апрацоўцы іх прадукцыі.

За пасляваенны час сярэдняю адукацыю ў сценах школы атрымалі звыш 1500 чалавек. Сярод выпускнікоў шмат рабочых, інжынераў, настаўнікаў. Многія выпускнікі пасляваеннага часу абаранілі кандыдацкія і доктарскія дысертацыі і працуюць у навукова-даследчых і ў вышэйшых навучальных установах краіны. Назавём некаторых з іх: А. Рытвінскі, доктар тэхнічных навук; В. Басалыга, Э. Барысевіч, В. Казлоў, А. Пашкееў, Л. Бабко, кандыдаты тэхнічных навук, і іншыя.

Слуцкая сярэдняя школа № 1 прайшла вялікі і складаны шлях у сваім развіцці. Яна падрыхтавала тысячы адукаваных людзей, якія ўнеслі значны ўклад у развіццё навукі, тэхнікі, культуры. У розных галінах народнай гаспадаркі працуюць яе выхаванцы, актыўныя будаўнікі камуністычнага грамадства.

Родчанка Р. В.

Р61 Старэйшая школа Беларусі. — Мн.: Нар. асвета,
1985. — 78 с., іл.

10 к.

Сярэдняй школе № 1 г. Слуцка больш за тры з палавінай стагоддзі. Тут яшчэ ў былой гімназіі сталі вядомы прагрэсіўныя традыцыі лепшых педагогаў Беларусі. У савецкі перыяд выхаванцы школы ўнеслі вялікі ўклад у айчынную навуку, літаратуру, мастацтва. Аб гісторыі школы і вядзе расказ аўтар.

Адрасуецца настаўнікам, работнікам органаў народнай асветы.

Р 430200000—041
М303(05)—85 3—85

ББК 74.03

З М Е С Т

Ад аўтара	3
Заснаванне кальвінісцкага вучылішча	6
Статут Слуцкай школы. Дапаможнік па рыторыцы	10
Пераўтварэнне вучылішча ў гімназію	17
Кальвінісцкая навучальная ўстанова ў 1775—1826 гадах	23
Гімназія ў 1827—1862 гадах	27
Гімназія ў час паўстання 1863 года	35
Гімназія ў 1871—1900 гадах	40
Гімназія ў пачатку XX стагоддзя	52
Школа № 1 у 1917—1941 гадах	60
Школа ў пасляваенны час	71

Григорий Викторович Родченко
СТАРЕЙШАЯ ШКОЛА БЕЛОРУССИИ

Минск, издательство «Народная асвета»
На белорусском языке

Рэдактар *В. У. Назарэўская*. Мастак *С. У. Балянок*. Мастацкі рэдактар *Н. І. Яўменава*. Тэхнічны рэдактар *Л. П. Сопат*. Карэктар *С. А. Слепак*.

ІБ № 1867

Здадзена ў набор 29.08.84. Падпісана ў друк 13.03.85. АТ 13190. Фармат 70×108¹/₃₂. Пап. кніжна-журн. Гарнітура літаратурная. Высокі друк. Умоўн. друк. арк. 3,5. Умоўн. фарба-адбіт. 3,8. Ул.-выд. арк. 3,48. Тыраж 2600 экз. Заказ 2477. Цана 10 к.

Выдавецтва «Народная асвета» Дзяржаўнага камітэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. 220600 Мінск, праспект Машэрава, 11.

Друкарня «Перамога». 222310 Маладзечна, В. Таўлая, 11.